

**NUKUU
ZA
SOMO
MAARIFA**

DRS 05

Ochaie4-2023

MAZINGIRA

Mazingira maana yake ni vitu vyote vinavyomzunguka mwanadamu. Hizi ni pamoja na vitu vilivyo hai na visivyo hai.

Mazingira yanajumuisha vitu vya asili na vilivytengenezwa na wanadamu pamoja na hali ya hewa, wanyama, mimea, udongo, milima, mabonde, bahari na miundombinu.

Uharibifu wa mazingira

Matumizi yasiyo sahihi ya mazingira hufanya mazingira kupoteza thamani yake. Mazingira ya asili ni kama ardhi, maji, hewa, mimea na wanyama

Athari za uharibifu wa mazingira

1. Kupoteza rutuba ya udongo kwa ajili ya mazao
2. Husababisha kupungua kwa uzalishaji wa mazao na mifugo
3. Viwanda vya utengenezaji huzalisha moshi na vumbi ambavyo husababisha uchafuzi wa hewa.
4. Utupaji usiofaa wa taka za viwandani husababisha uchafuzi wa maji.

Shughuli za kibinadamu zinazochangia uharibifu wa mazingira

Shughuli za kibinadamu zinaweza kuchangia uharibifu wa mazingira, ikiwa hazifanywi vizuri.

1. Kilimo

Kilimo ni shughuli ambayo inajumuisha kupanda mazao mbalimbali. Ambayo ni pamoja na

MAZINGIRA

mazao ya chakula na biashara.

- Mfano wa mazao ya chakula ni: mahindi, mpunga, mihogo, mtama, ndizi na karanga.
- Mifano ya mazao ya biashara ni pamoja na pamba, kahawa, mkonge, korosho na chai.

Mazao makubwa ya chakula na biashara yanayozalishwa katika mikoa mbalimbali nchini Tanzania

Mazao	Mikoa
Mazao ya Chakula	
Mahindi	Mbeya, Iringa, Ruvuma, Morogoro, Rukwa, Dodoma, Kilimanjaro, Njombe, Katavi na Songwe
Mchele	Mbeya, Rukwa, Morogoro, Pwani, Tabora, Mwanza na Shinyanga
Ndizi	Kagera, Arusha, Kilimanjaro na Mbeya
Mihogo	Tanga, Mtwara, Lindi, Mwanza, Ruvuma, Pwani, Morogoro, Kigoma na Mara
Mazao ya biashara	
Chai	Njombe, Tanga, Iringa na Mbeya
Kahawa	Kagera, Kilimanjaro, Arusha, Mbeya, Ruvuma na Songwe

MAZINGIRA

Mkonge	Tanga na Morogoro
Pamba	Mwanza, Shinyanga, Simiyu na Tabora
Korosho	Lindi, Mtwara na Pwani
Tumbaku	Tabora, Ruvuma, Katavi na Iringa

Faida za kilimo

- Hutupatia chakula
- Hutupatia malighafi ya viwandani.
- Hutupatia fedha ya ndani na za kigeni wakati tunauza mazao.
- hutambulisha nchi yetu kupitia uzalishaji wa malighafi na mazao ambayo tunasafirisha nje ya nchi.
- Hutoa ajira kwa watu wengi nchini Tanzania.

Athari za mazoea duni ya kilimo cha mazao kwenye mazingira

Shughuli za kilimo cha mazao zinaweza kusababisha uharibifu wa mazingira ikiwa hazifanywi vizuri.

- Kulima mazao kwenye mteremko mkali bila kutumia matuta husababisha mmomonyoko wa udongo.
- Kilimo cha kuhamahama ambacho kinajumuisha kusafisha miti au misitu husababisha mmomonyoko wa udongo na ukame.

MAZINGIRA

- Matumizi yasiyofaa ya mbolea za kemikali na dawa za wadudu hupunguza rutuba ya asili ya udongo
- Kupoteza mimea ya asili,
- Kuacha udongo wazi,
- Kukausha vyanzo vya maji. Mazoea haya yanaweza kuathiri viumbi hai,

Kukabiliana na athari za shughuli za kilimo kisichofaa katika mazingira

Kuna njia mbalimbali ambazo zinaweza kutumiwa kushinda athari za uharibifu wa mazingira unaosababishwa na njia duni za kilimo.

- Matumizi ya matuta kwenye mteremko mkali kudhibiti mmomonyoko wa udongo kwa kukimbia.
- Kupanda mazao zaidi ya moja katika eneo moja au kwenye shamba moja. Aina hii ya kilimo husaidia kuongeza rutuba ya udongo.
- Mzunguko wa mazao pia unaweza kutumika.
- Mbolea zaidi ya mboji inapaswa kutumika kuliko mbolea za kemikali na dawa za wadudu.
- Miti inapaswa kupandwa katika ardhi tupu na mahali ambapo kilimo cha kuhama kinatumika
- Ni muhimu pla kupanda miti kwenye mteremko wa milima ili kudhibiti mmomonyoko wa udongo.

2. Ufugaji

Ufugaji ni shughuli inayohusika na kutunza wanyama. Wanyama wanaofugwa ni paroja na

MAZINGIRA

ng'ombe, mbuzi, kondoo, kuku na bata.

Kuna aina tatu za ufugaji:

- i. Ufugaji wa ndani
- ii. Ufugaji wa jadi au asili
- iii. Ufugaji wa kuhamahama.

Ufugaji wa ndani

Wanyama huhifadhiwa na kulishwa mahali penye fungo. Aina hii ya malisho inamruhusu mtu kufuga wanyama wachache tu.

- Wakati mwingine, ng'ombe, mbuzi na kondoo huhifadhiwa kwenye shamba kubwa linalomilikiwa na serikali, kampuni au watu wengine.
- Mashamba haya yanaitwa ranchi.
- Mifano ya ranchi hizo nchini Tanzania ziko katika Wilaya ya Kongwa na Magharibi mwa Kilimanjaro.

Ufugaji wa asili.

Katika aina hii ya ufugaji wa wanyama, wafugaji huchukua mifugo yao katika maeneo ya malisho asubuhi na huwarudisha nyumbani jioni.

Ufugaji wa kuhamahama.

Katika aina hii ya ufugaji wa mifugo, wafugaji huhama na mifugo yao kutoka sehemu moja hadi nvinde. wakitafuta malisho na malli.

Subject	MAARIFA YA JAMII
Class	Darasa la Tano

MAZINGIRA

- Nchini Tanzania, ufugaji huu hufanyika Mwanza, Mara, Shinyanga, Tabora, Singida, Dodoma, Kilimanjaro na Arusha.
- Baadhi ya makabila ambayo hufanya ufugaji wa kuhamahama ni Wamasai, Wabarbaig, Wasukuma, Wanyamwezi, Wameru na Wagogo.

Faida za ufugaji

- Utoaji wa nyama, maziwa, ngozi, kwato na samadi.
- Wanyama hutupatia mbolea ambayo hutumiwa katika shughuli za kilimo cha mazao.
- Mifugo inaweza kutumika kama chanzo cha chakula na mapato kwa kuuza mifugo na bidhaa za maziwa.

Ngozi za wanyama hutumiwa kutengeneza vitu mbalimbali kama vile viatu, mifuko, mikanda na ngoma. Kwato hutumiwa kutengeneza gundi.

Athari za utunzaji duni wa mifugo kwenye mazingira

- Makundi makubwa ya mifugo yanatembea eneo moja kwa mda mrefu huondoa huoto katika ardhi
- Udongo uliomomonyolewa huweza kusababisha mabwawa na mito kujaa
- Ufugaji wa kuhamahama unasababisha ukataji miti katika maeneo ambayo wafugaji huanzisha makazi na vibanda kwa muda mfupi

Mikakati ya kudhibiti athari za ufugaji duni wa mazingira

Kuna njia anuwali za kudhibiti athari za ufugaji duni wa mazingira.

MAZINGIRA

- Epuka utugaji wa mitugo mingi katika eneo dogo.
- Waelimishe wafugaji juu ya faida za kufuga wanyama bora,
- Ufugaji wa ndani ni mzuri kwa sababu mifugo hujadhiwa nyumbani na kwa idadi ndogo.
- Ufugaji wa samaki unaweza kutumika; wanyama hujadhiwa katika eneo maalum na kulishwa kwenye nyasi.

3. Viwanda

Kiwanda ni mahali zinapofanyika shughuli za uchakataji wa malighafi kwa kutumia mashine kutoa bidhaa muhimu. Bidhaa hizi zinaweza kuwa nguo, magodoro, magari, mabati, pikipiki, bidhaa za chakula na vinywaji.

Kuna aina mbili za viwanda vya utengenezaji,

1. Viwanda vinavyochakata malighafi
2. Viwanda vinavyozalisha bidhaa

Faida za shughuli za viwanda

- Husaidia kuongeza thamani ya malighafi ili kupata bidhaa kwa matumizi tofauti.
- Saidia kuongeza mapato ya taifa
- hutoa ajira kwa watu wengi.
- Watu kuanzisha shughuli za ujasili amali maeneo ya viwanda

Viwanda husababisha athari mbalimbali za mazingira, pamoja na uchafuzi wa hewa, maji na ardhi.

Shida zinatokea kwa sababu viwanda huzalisha taka kama gesi zenyetsumu, moshi, vumbi, yabisi,

MAZINGIRA

maji taka na kelele

Kudhibiti uchafuzi wa mazingira unaosababishwa na Viwanda

- Uharibifu wa mazingira unaosababishwa na shughuli za utengenezaji unaweza kudhibitiwa kwa kujenga viwanda mbali sana na makazi ya watu.
- Uzalishaji na taka kutoka kwenye viwanda zinaweza kutibiwa kabla ya kutolewa kwenye mazingira.
- Viwanda vinapaswa kupanga kwa kuchakata taka ambazo zinaweza kutumika kwa matumizi mengine.
- Mifumo ya kuzuia sauti inapaswa kuwekwa kwenye viwanda ili kupunguza kelele.

4. Uchimbaji

Uchimbaji ni mchakato wa kuchimba madini kutoka ardhini.

Madini ni mkusanyiko wa dutu dhabiti ambazo hupatikana katika ardhii

- Mifano ya madini ni dhahabu, almasi, chuma, makaa ya mawe, shaba na chumvi.
- Uchimbaji unaweza kufanya kwa kutumia mashine rahisi au mikono kwa msaada wa zana rahisi kama vile majembe na shoka za kuokota.
 - Wachimbaji wadogo hutumia zana rahisi.
 - Uchimbaji mkubwa hutumia vifaa na mashine kubwa.

Aina za madini yanayopatikana nchini Tanzania

MAZINGIRA

Aina ya madini	Maeneo ambayo madini hupatikana
Dhababu	Geita, Kahama - Shinyanga, Chunya jijini Mbeya, Mpanda - Katavi, Amani - Tanga, Sekenke na Manyoni - Singida
Bati	Karagwe – Kagera
Almasi	Mwadui – Shinyanga
Tanzanite	Mererani – Manyara
Makaa ya mawe	Songwe, Kiwira jijini Mbeya na Mchuchuma - Njombe
Ruby	Mahenge na Kilosa – Morogoro
Chumvi	Uvinza - Kigoma na pwani ya bahari ya Hindi
Chuma	Liganga huko Njombe, milima ya Uluguru huko Morogoro na Mbabara karibu na ziwa Tanganyika
Ume	Tanga, Chunya jijini Mbeya na Kilwa huko Lindi
Shaba	Mpanda huko Katavi
Mica	Ulanga huko Morogoro

MAZINGIRA

Mica	Ulanga huko Morogoro
Urani	Manyoni huko Singida, Bahi mjini Dodoma na Ngorongoro huko Ruvuma

Faida za madini

Madini yana faida kwa watu binafsi na taifa.

- husaidia watu kupata ajira na malighafi kwa ajili ya viwanda mbalimbali.
- Madini kama dhahabu, fedha na almasi zinaweza kutumika kama mapambo.
- Chumvi hutumiwa kwa matumizi ya nyumbani na kuhifadhi chakula kama samaki na nyama.
- Almasi hutumiwa kukata vitu vikali pamoja na vioo, na kwa kuchimba miamba
- Baadhi ya madini hayo husafirishwa kwenda nchi zingine kupata pesa za kigeni.
- Madini hutangaza nchi yetu kwa Jamii za kimataifa.

Madhara mabaya ya madini kwenye mazingira

1. Uchimbaji wa madini unaweza kusababisha uharibifu wa mazingira, ikiwa haufanywi vizuri.
2. Uchimbaji wa madini unaweza kusababisha mmomonyoko wa udongo na kuacha mitaro mikubwa ardhini.
3. Vumbi na moshi kutoka kwa maeneo ya madini huchafua hewa.
4. Kemikali zinazotumiwa katika uchimbaji kama zebaki huchafua ardhi na vyanzo vya maji

5. Maeneo ya madini mara nyingi huathiriwa na mafuriko kwa sababu ya ukosefu wa mimea
6. Kuondolewa kwa mimea asilia kunaweza kusababisha ukame.

Ujia za kupunguza athari mbaya za madini kwenye mazingira

Madhara ya madini kwenye mazingira yanaweza kupunguzwa na

1. Kutumia njia sahihi za uchimbaji madini na kufukia mitaro iliyoachwa nyuma baada ya kuchimba madini.
2. Panda miti na nyasi katika maeneo yaliyoathiriwa ili kurejesha mimea.
3. Kuweka mashine za kuchuja hewa chafu na maji machafu yanayotoka mogodini
4. Imependekezwa kuwa tathmini ya athari za mazingira inapaswa kufanywa kabla ya kuanza kuchimba madini katika eneo fulani.
5. Wachimbaji wanapaswa kuzingatia sheria na kanuni zinazohusiana na matumizi ya ardhi na madini

Ubu maswali yafuatayo:

1. Taja aina mbili za viwanda vya utengenezaji.
2. Eleza faida za viwanda vya utengenezaji.
3. Orodhesha athari nne za shughuli za utengenezaji kwenye mazingira.
4. Madini ni nini?
5. Taja faida tatu za madini.
6. Eleza athari tatu za shughuli za madini kwenye mazingira

MAZINGIRA

5. Uvuvi

Uvuvi ni shughuli inayojumuisha kuvuna au kuvua samaki au viumbwe vingine vyatia majini kwa chakula au biashara.

- Uvuvi hufanywa katika maziwa, mito, mabwawa na bahari.
- Mifano ya samaki wa maji ya bahari ni pweza, change, kibua na papa. Hizi ni samaki wa maji ya chumvi.
- Samaki ya maji baridi hupatikana katika maziwa, mito na mabwawa. Mifano ni sato, kambale na sangara.

Faida za uvuvi

Uvuvi hutupatia faida nyingi, pamoja na

- utoaji wa ajira kwa jamii zinazoishi karibu na maeneo ya uvuvi.
- Hutoa malighafi kwa viwanda ambavyo vinasindika bidhaa za samaki.
- Inachangia mapato ya mtu binafsi na kitaifa.
- Hutoa fedha za kigeni kuitia usafirishaji wa samaki na bidhaa za samaki.
- Hutupatia chakula.

Athari za njia zisizofaa za uvuvi

Njia mbaya za uvuvi wakati mwingine hujulikana kama uvuvi haramu

- kuvua samaki wachanga na uharibu mazalia ya samaki.
- Matumizi ya sumu huchafua maziwa, mito na bahari.

MAZINGIRA

- Maji machafu husababisha kifo cha viumbe vya majini
- Samaki wanaovuliwa kwa kutumia sumu ni hatari kwa wanadamu.

Mikakati ya kudhibiti uvuvi haramu

Athari za uvuvi usiofaa zinaweza kudhibitiwa na

- Kuwaelimisha wavuvi juu ya athari za kutumia vilipuzi, sumu na vyandarua.
- Sheria zinazozuia uvuvi usiofaa zinapaswa kutekelezwa kwa uzito
- Wavuvi wanapaswa kupewa mikopo ili waweze kununua vifaa

Vyanzo vya maji

Maji ni rasilimali muhimu sana kwa viumbe hai. Kuna vyanzo vikuu vitatu vya maji.

- Maji ya chini ya ardhi mfano chemichemi na visima
- Maji yaliyo juu ya ardhi mfano maziwa, mito na bahari
- Maji ya mvua

Mvua ikinyesha, maji mengine hutiririka juu ya uso wa dunia na maji mengine huingia ardhini na kuhifadhiwa katika miamba. Maji ya chini yanaweza kuja juu kuitia chemchem, visima au mito.

Umuhimu wa maji

1. Inatumika kwa matumizi ya nyumbani kama kupika, kunywa, kuoga na kufua nguo.
2. Inatumika viwandani kupooza mashine za kusindikia malighafi.
3. Kutumika kwa umwagiliaji

MAZINGIRA

4. Kutumika kwa uzalishaji wa umeme

Shughuli ambazo zinaweza kuharibu vyanzo vya maji .

Vitendo ambavyo vinaweza kuharibu vyanzo vya maji ni pamoja na

1. Kilimo karibu na vyanzo vya maji,
2. Kullisha mifugo katika vyanzo vya maji,
3. Kukata miti na kuchoma misitu.
4. Utupaji wa taka za nyumbani na viwandani ndani au karibu na vyanzo vya maji huchafua maji
5. Kuanzishwa kwa makazi karibu na vyanzo vya maji kunaweza kusababisha vyanzo hivi kukauka.

Athari za uharibifu wa vyanzo vya maji

Uharibifu wa vyanzo vya maji una athari hasi kwa viumbi hai.

- Uhaba wa maji kwa matumizi ya nyumbani na viwandani.
- Huathiri shughuli za kilimo na uvuvi.
- Uchafuzi wa vyanzo vya maji husababisha magonjwa kama vile typhoid, kipindupindu, kuhara na kuhara damu.

Jinsi ya kuhifadhi vyanzo vya maji

Tunahitajika kuhifadhi vyanzo vya maji kwa

- Kupanda miti inayonitadni maji kama viie mkuuyu
- Kuacha kulima mazao au kujenga nyumba karibu na vyanzo vya maji.
- Taka za nyumbani na viwandani hazipaswi kuelekezwa kwenye vyanzo vya maji.
- Epuka kukata miti ya asili karibu na vyanzo vya maji.
- Sheria ambazo inayozuia shughuli za kiuchumi karibu na vyanzo vya maji zinapaswa kutekelezwa.
- Jamii inapaswa kuelimishwa juu ya umuhimu wa maji na vyanzo vya maji na jinsi ya kuzihifadhi.

Jibu maswali yafuatayo:

1. Taja shughuli za kibinadamu ambazo zinaharibu vyanzo vya maji.
2. Taja athari nne za uharibifu wa vyanzo vya maji kwenye viumbe hai.
3. Eleza njia tatu zinazotumika kuhifadhi vyanzo vya maji.

Jibu maswali yafuatayo:

1. Taja shughuli tano za kibinadamu ambazo zinaweza kusababisha uharibifu wa mazingira.
2. Eleza kwa kifupi ni vipi shughuli kama hizo za kibinadamu zinaweza kuharibu mazingira.
3. Eleza njia nne za kushughulikia uharibifu wa mazingira unaosababishwa na madini.

Chagua jibu sahihi zaidi katika maswali yafuatayo:

4. Ni yapi kati ya yafuatayo yanayotaja vitu vyote vinavyozunguka wanadamu?
1. Misitu

2. Mazingira

3. Makazi

4. Millima

.

5. Je! Ni shughuli gani kati ya zifuatazo zinaweza kuharibu mazingira?

a. Uchimbaji

b. Malisho ya ndani

c. Ukusanyaji wa takataka

d. Usafishaji

6. Malisho ya mifugo mingi katika eneo dogo kunasababisha nini?

a. Mifugo kupata mafuta

b. Wafugaji wakichoka

c. Mmomonyoko wa udongo

d. Nyongeza ya malisho

7. Je! Ni yapi kati ya yafuatayo yanaweza kusababishwa na uvuvi usiofaa?

a. Uharibifu wa miundombinu

b. Uharibifu wa maeneo ya kuzaliana samaki

c. Uharibifu wa kilimo cha mazao

d. Uharibifu wa chakula

8. Ni hatua gani inahitajika kulinda mazingira kutokana na taka za viwandani?

- a. Mifugo kupata mafuta
- b. Wafugaji wakichoka
- c. Mmomonyoko wa udongo
- d. Nyongeza ya malisho

7. Je! Ni yapi kati ya yafuatayo yanaweza kusababishwa na uvuvi usiofaa?

- a. Uharibifu wa miundombinu
- b. Uharibifu wa maeneo ya kuzaliana samaki
- c. Uharibifu wa kilimo cha mazao
- d. Uharibifu wa chakula

8. Ni hatua gani inahitajika kulinda mazingira kutokana na taka za viwandani?

- a. Kusindika taka
- b. Kutupa taka
- c. Kuficha taka
- d. Kuzika taka ardhini

ndika **Kweli** kwa taarifa ya kweli na **Uongo** kwa taarifa ya uwongo

9. Mito, maziwa na bahari ni vyanzo vya maji.

10. Upandaji miti unaharibu mazingira.

11. Kilimo mchanganyiko hupunguza rutuba ya udongo.

12. Kukata miti husababisha ukame.

13. Illi kuhifadhi vyanzo vya maji, lazima tuzingatie kanuni za usimamizi wa mazingira.

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

Matukio ya kihistoria nchini Tanzania

Kuna matukio tofauti ya kihistoria ambayo yametokea nchini Tanzania.

Matukio yaliyochaguliwa ya kihistoria nchini Tanzania kutoka 1961 hadi 2002

Mwaka	Tukio la kihistoria
1961	Uhuru wa Tanganyika
1964	Mapinduzi ya Zanzibar na Muungano wa Tanganyika na Zanzibar
1967	Azimio la Arusha: Tanzania ilipitisha sera ya Ujamaa na Kujitegemea
1972	Kuuawa kwa Abeid Amani Karume, Rais wa kwanza wa Zanzibar
1974	Azimio la Musoma
1978-1979	Vita vya Kagera: Vita kati ya Tanzania na Uganda
1984	Kifo cha Edward Moringe Sokoine, Waziri Mkuu wa zamani wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania
1998	Matukio ya El Nino nchini Tanzania
1996	Ajali mbaya ya MV Bukoba katika Ziwa Victoria

Subject	MAARIFA YA JAMII
Class	Darasa la Tano

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

1999	Kifo cha Mwl Julius Kambarage Nyerere, Rais wa kwanza wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania
2002	Ajali mbaya ya treni huko Dodoma

Vyanzo na njia za kutunza kumbukumbu za matukio ya kihistoria

Hii kuelewa matukio yaliyotokea zamani, wanahistoria hutumia vyanzo kadhaa kupata na kuweka habari.

Vyanzo vya taarifa za matukio ya kihistoria ni kama ifutavyo

1. Tovuti za kihistoria
2. Anthropolojia ya kihistoria
3. Akiolojia
4. Isimu ya kihistoria
5. Rekodi zilizoandikwa
6. Kumbukumbu za Makumbusho

1. Masimulizi ya mdomo

Hii ni chanzo kupata historia kuititia masimulizi ya mdomo.

Kuna aina mbili za masimulizi ya mdomo, ambazo ni

- kurithishwa na

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

- kurithishwa na
- shuhuda wa tukio

kurithishwa kutoka kizazi kimoja hadi kingine kupitia masimulizi. mtu anayesimulia hadithi juu ya tukio la zamani hakushuhudia tukio hilo Badala yake, alijifunza juu ya tukio hilo kutoka kwa vizazi vilivyopita.

Mashuhuda, masimulizi yanaweza hutolewa na watu walioshuhudia matukio ya kihistoria.

Matukio ya kihistoria yanaweza kuwa juu ya ajali, kifo au vita.

2. Akiolojia

Akiolojia ni utafiti wa mabaki ya vitu walivyokua wanatumia zamani.

- Kupitia njia ya kuchimba, wanaakiolojia huchimba ili kupata mabaki ya majengo, zana, wanyama, visukuku vya mimea na vingine.
- Kwa mfano, wataalam wa akiolojia wa Uingereza Dkt Louis Leakey na mkewe Dkt Mary Leakey waligundua fuvu la kichwa cha Zinjanthropus kwenye Bonde la Olduvai mnamo 1959 (Arusha, Tanzania).

3. Anthropolojia ya kihistoria

Anthropolojia ya kihistoria ni utafiti wa historia ya binadamu ili kupata taarifa zinazohusu jamii au utamaduni wa maisha na Maendeleo ya binadamu

Kwa kutumia data kutoka kwa anthropolojia, wanahistoria wanaweza kukusanya habari juu ya utamaduni, maisha, mila, miliko, tabia na maendeleo ya jamii fulani kwa wakati na nafasi.

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

4. Isimu ya kihistoria

Isimu ya kihistoria ni utafiti na uchambuzi wa sauti, miundo na uundaji wa lugha fulani na njia ambayo lugha hiyo inaonyesha utamaduni wa jamii fulani.

1. Inazingatia wakati lugha ilianza, njia ambazo ilibadilika kwa muda, wakati ambapo maneno fulani yalianza kutumiwa na sababu ya kutumiwa.
2. Isimu ya kihistoria ni chanzo muhimu cha habari kwa kuelewa matukio na michakato kuhusu zamani za wanadamu. Hii ni kwa sababu ya ukweli kwamba lugha hubeba habari muhimu juu ya historia, utamaduni na maendeleo ya jamii.
3. Kwa mfano, baadhi ya maneno ya Kiswahili kama chupa, dunia, shukrani na shule hufanana na maneno yanayosemwa na watu kutoka Mashariki ya Kati, Mashariki ya Mbali na Ulaya.

5. Rekodi zilizoandikwa

Rekodi zilizoandikwa pia ni chanzo muhimu sana cha habari juu ya habari na matukio iliyotokea huko nyuma.

- Wanaweza kujumuisha vitabu, shajara, barua, mawasiliano rasmi, magazeti na ripoti za taasisi.
- Rekodi nyingi zilizoandikwa zinaweza kupatikana kwenye maktaba na kumbukumbu.

6. Kumbukumbu za Makumbusho

Jumba la kumbukumbu ni mahali ambapo kumbukumbu za hafla za kihistoria juu ya zamani zinahifadhiwa.

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

- Vitu vingi vinavyowakilisha matukio ya kitamaduni na maendeleo juu ya zamani huhifadhiwa kwenye majumba ya kumbukumbu.
- Tanzania ina majumba mengi ya kumbukumbu kama
 - Makumbusho ya Kitaifa na Nyumba ya Utamaduni jijini Dar es Salaam,
 - Makumbusho ya Kijiji jijini Dar es Salaam,
 - Jumba la kumbukumbu ya Vita vya Maji Maji huko Songea,
 - Jumba la kumbukumbu la Mwalimu Julius Nyerere huko Butiama,
 - Makumbusho ya Azimio la Arusha jijini Arusha,
 - Makumbusho ya Historia ya Asili jijini Arusha na
 - Makumbusho ya Kanisa la Moravian huko Rungwe

Katika majumba haya ya kumbukumbu, unaweza kupata vitu vinavyoonyesha hafla za kijamii, kisiasa na kiuchumi ambazo zilitokea zamani.

7. Tovuti za kihistoria

Tovuti za kihistoria ni mahali ambapo mtu anaweza kupata habari juu ya hafla za kihistoria.

Kuna maeneo mbalimbali yenye kumbukumbu za matukio ya kihistoria nchini Tanzania. Ni pamoja na zile zilizotajwa hapa chini:

- **Maeneo ya Biashara ya Watumwa na ushawishi wa Kiarabu**

Tovuti hizo ni pamoja na Mji Mkongwe huko Zanzibar, Kilwa huko Lindi, Kaole huko Bagamoyo, Ujiji huko Kigoma na Songea huko Ruvuma. Tovuti zingine ziko kando ya mkoa wa Ziwa Nyasa, Tanga, Singida na Tabora.

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

- Maeneo ya kihistoria ya kale nchini Tanzania

Ni pamoja na Bonde la Olduvai huko Arusha, Isimila huko Iringa na Kondoa-Iringi huko Dodoma.

- Maeneo ya vita vya wakoloni na Vita vya Kwanza vya dunia'

Ni pamoja na Lugalo, Kalenga, Songea, Kilwa, Mahenge, Tanga, Nyangao na Masasi.

Tovuti za kihistoria ni vyanzo muhimu sana vinavyoonyesha ukweli kupitia uwepo wa mwili wa uzoefu wa zamani au maendeleo.

Njia zinazotumika kukusanya Habari za kihistoria

Kuna njia nne ambazo wanahistoria hutumia kukusanya habari juu ya hafla za zamani.

- **Mahojiano**
- **Utafiti wa maandishi-Njia** hii hutumiwa kupata habari illyoandikwa juu ya matukio yaliyotokea zamani. Utatifi wa aina hii unafanywa katika maktaba, kumbukumbu na vituo vingine vya nyaraka.
- **Uchunguzi wa moja kwa moja kwenye maeneo ya kihistoria** - Kwa njia hii, wanahistoria hutembelea tovuti za kihistoria ambazo kumbukumbu juu ya historia za zamani zinaweza kupatikana.
- **Kutumia dodoso** - Njia hii hutumiwa kukusanya habari zilizoandikwa kutoka kwa idadi kubwa ya wahojiva.

Zana zinazotumika kurekodi Habari za kihistoria

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

1. Rekoda za mkanda - Zinatumika kurekodi sauti.
2. Kamera-Zinatumika kupiga picha, picha zote na video bado.
3. Madaftari - Hutumika kuandika.
4. Kalamu au penseli - Hutumika kuandika.

Jibu maswali yafuatayo:

1. Makumbusho ni mahali ambapo hutumiwa:
 - a. Kuweka kumbukumbu kuhusu kuzaliwa na vifo
 - b. Kuweka kumbukumbu juu ya hafla za kihistoria
 - c. Kuweka kumbukumbu juu ya mbingu
 - d. Kuweka rekodi kuhusu uvumbuzi wa kiteknolojia wa hivi karibuni
2. Kuweka kumbukumbu za kihistoria ni muhimu kwa sababu:
 1. Wanasaidia kuelewa historia za zamani na za sasa na kuzitumia kutabiri siku zijazo.
 2. Wanasaidia kuelewa historia za sasa tu.
 3. Wanasaidia kuelewa historia za zamani tu.
 4. Wanasaidia kutabiri siku zijazo tu.
3. Sehemu muhimu zaidi ambazo kumbukumbu za kihistoria zinahifadhiwa ni pamoja na:
 - a. Makumbusho na nyaraka
 - b. Sehemu za soko na shule
 - c. Makanisa na vituo vya ununuzi
 - d. Misikiti na hoteli

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

- a. Olduvai Gorge, Engaruka, Kondoa Irangi na Isimila.
- b. Lushoto, Bagamoyo, Kilwa na Rusinga
- c. Rusinga, Isimila, Nsogenzi na Engaruka
- d. Uvinza, Ugweno, Kilwa na Chekereni

5. Vyando vilivyoandikwa vya habari juu ya hafia za kihistoria kawaida huwekwa katika:

- i. Makumbusho na mapango
- ii. Nyumba na mahakama
- iii. Maktaba na kumbukumbu
- iv. Mapango na maktaba

Jibu maswali yafuatayo:

- i. Eleza maana ya maneno yafuatayo.
- ii. Anthropolojia
- iii. Akiolojia
- iv. Eleza kazi za majumba ya kumbukumbu.
- v. Eleza umuhimu wa habari inayopatikana katika tovuti anuwai za kihistoria.

Andika **Kwelli** kwa taarifa ya kwelli na **ni kwelli** kwa taarifa ya uwongo.

- vi. Simulizi ni uwasilishaji wa mdomo.
- vii. Nchini Tanzania, makumbusho kuu ya kitaifa iko katika Jiji la Arusha.
- viii. Utafiti wa maeneo anuwai ya kihistoria husaidia kupata hafia za kihistoria

KUMBUKUMBU ZA MATUKIO YA KIHISTORIA

4. Maeneo maarufu ya kihistoria nchini Tanzania yanapatikana katika maeneo mengi, pamoja na:

- a. Olduvai Gorge, Engaruka, Kondoa Irangi na Isimila
- b. Lushoto, Bagamoyo, Kilwa na Rusinga
- c. Rusinga, Isimila, Nsogenzi na Engaruka
- d. Uvinza, Ugweno, Kilwa na Chekereni

5. Vyanzo vilivyoandikwa vya habari juu ya hafla za kihistoria kawaida huwekwa katika:

- i. Makumbusho na mapango
- ii. Nyumba na mahakama
- iii. Maktaba na kumbukumbu
- iv. Mapango na maktaba

Jibu maswali yafuatayo:

- i. Eleza maana ya maneno yafuatayo:

 - i. Anthropolojia
 - ii. Akiolojia

- ii. Eleza kazi za majumba ya kumbukumbu.
- iii. Eleza umuhimu wa habari inayopatikana katika toyoti anuwai za kihistoria.

Andika **Kwelli** kwa taarifa ya kweli na **si kweli** kwa taarifa ya uwongo.

Maana ya upepo

Upopo ni hewa inayojongea kwa kasi. Upopo ni moja ya mambo ya hali ya hewa

Upopo unavuma kutoka eneo lenye mgandamizo mkubwa wa hewa kwenda eneo lenye mgandamizo mdogo wa hewa.

Sababu za upepo

Upopo hutokea kwa sababu ya tofauti katika mgandamizo wa hewa kati ya sehemu moja na nyingine.

- Kuongezeka kwa joto husababisha hewa kutanuka, kuwa nyepesi na kupaa juu. Hii inamaanisha mgandamizo wa hewa unakuwa mdogo.
- Kupungua kwa joto husababisha hewa kuwa ya baridi. Hii inafanya eneo kuwa na mgandamizo mkubwa.
- Hewa kutoka eneo lenye mgandamizo kubwa huwa inahamia eneo lenye mgandamizo wa chini.
- Wakati tofauti ya joto kati ya maeneo haya mawili ni kubwa, upopo unakuwa mkali. Hivi ndivyo upopo unavyotokea.

Faida za upepo

Upopo una faida zifuatazo:

- Kusukuma maji kutoka ardhini: Katika maeneo yenye upopo au maeneo, upopo hutumiwa kuendesha mitambo ya upopo, ambayo inasukuma maji kutoka ardhini.

UPEPO

- **Kuzalisha umeme:** Upepo unaweza kutumika kuendesha mashine zinazozalisha umeme. Tunapaswa kujenga mitambo ya upepo ili kuzalisha umeme.
- **Uchavushaji wa maua:** Upepo hufanya kama wakala katika uchavushaji wa maua.
- **Kukausha nguo na nafaka:** Inapovuma hewa kavu, inachukua unyevu kutoka kwa nguo au nafaka na kukausha.
- **Kupoza mazingira:** Katika hali ya hewa ya joto, watu wanapenda kwenda kwenye fukwe kwa burudani. Hii ni kwa sababu upepo wa bahari unavuma hewa baridi kutoka baharini hadi pwani ambayo hufurahiwa na watu
- **Husabisha mvua kunyesha:** Wakati upepo unavuma eneo lenye unyevu, inachukua unyevunyevu huo na kupandisha juu kutengeneza mawingu. Mawingu huwa mazito na mvua inanyesha.

Hasara zinazotokana na upepo

Chaa ya kuwa na faida zilizotajwa hapo juu, upepo pia una hasara zifuatazo:

- **Uharibifu wa majengo:** Upepo mkali unaweza kuvunja paa na kuharibu nyumba wakati mwengine. Hii inaweza kusababisha kupoteza maisha na inaweza kuharibu mali
- **Kuenea kwa magonjwa:** Upepo mkali hupiga vumbi ambavyo hueneza bakteria na virusi vya magonjwa yanayosababishwa na hewa kama kifua kikuu na homa.
- **Uharibifu wa mimea asilia:** Upepo mkali sana kama vimbunga huweza kung'oa miti na hivyo kuharibu mimea.
- **Kusababisha mafuriko:** Wakati upepo mkali kama vimbunga hupiga juu ya bahari, huweza kusababisha mafuriko kwenye visiwa na maeneo ya pwani.

UPEPO

Licha ya kuwa na faida zilizotajwa hapo juu, upopo pia una hasara zifuatazo:

- **Uharibifu wa majengo:** Upopo mkali unaweza kuvunja paa na kuharibu nyumba wakati mwingine. Hii inaweza kusababisha kupoteza maisha na inaweza kuharibu mali.
- **Kuenea kwa magonjwa:** Upopo mkali hupiga vumbi ambavyo hueneza bakteria na virusi vyta magonjwa yanayosababishwa na hewa kama kifua kikuu na homa.
- **Uharibifu wa mimea asilia:** Upopo mkali sana kama vimbunga huweza kung'oa miti na hivyo kuharibu mimea.
- **Kusababisha mafuriko:** Wakati upopo mkali kama vimbunga hupiga juu ya bahari, huweza kusababisha mafuriko kwenye visiwa na maeneo ya pwani.

Kupima upopo

Tunaweza kuona vitu viwili wakati upopo unavuma. Hizi ni

1. Mwelekeo wa upopo na
2. Kasi ya upopo.

Mwelekeo na kasi ya upopo inaweza kupimwa kwa kutumia chombo maalum.

Chombo kinachotumiwa kupima mwelekeo wa upopo huitwa **kipimaupopo**.

- Juu ya kifaa hiki, kuna mshale unaoonyesha mwelekeo wa upopo.
- Chini ya mshale kuna vipande vyta mbao au chuma vinavyoonyesha pande kuu nne za dira: Kaskazini, Mashariki, Kusini na Magharibi.
- Wakati upopo unavuma, mshale hugeuka kuelekea uelekeo ambao unavuma

Upepo hupewa majina ili kuwatambua.

Jina la upepo uliopewa hutegemea mwelekeo ambao unavuma.

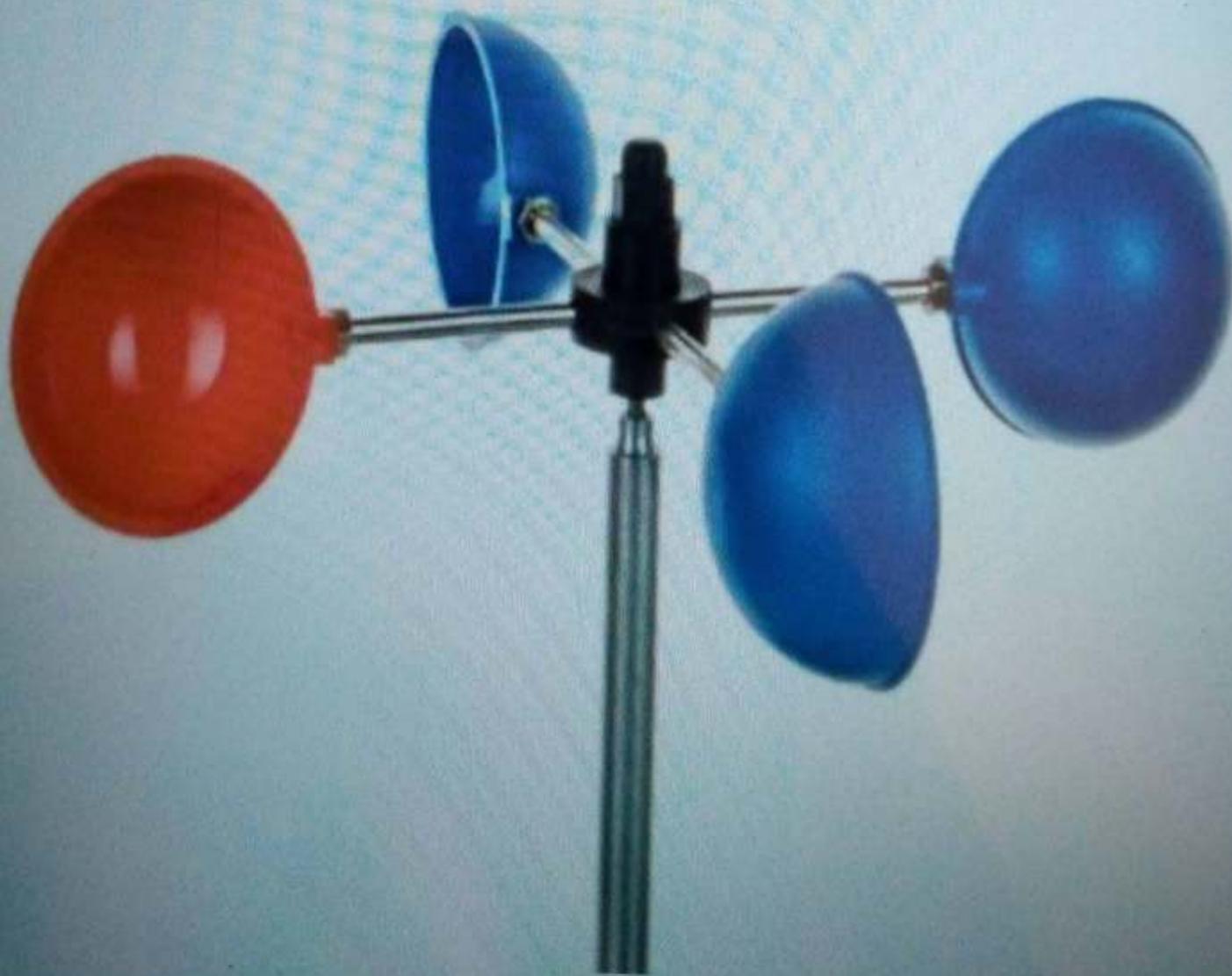
1. Ikiwa upepo unavuma kutoka Kusini kwenda Kaskazini, inajulikana kama upepo wa Kusini.
2. Ikiwa upepo unavuma kutoka Kaskazini kwenda Kusini unaitwa upepo wa Kaskazini.
3. Ikiwa upepo unavuma kutoka Mashariki hadi Magharibi unajulikana kama upepo wa Mashariki,

UPEPO

4. Ikiwa upepo unavuma kutoka Magharibi kwenda Mashariki, huitwa upepo wa Magharibi.

Kasi ya upepo hupimwa kwa kutumia chombo kinachoitwa [anemomita](#).

1. Anemomita ni chombo ambacho kina vikombe vitatu au viñne vyatya usawa kwenye wima au shimo ni.
2. Wakati upepo unavuma, mikono huzunguka na kasi ya upepo hurekodiwa katika kilomita au mailli kwa saa.

UPEPO

Njia za kupunguza athari mbaya za upepo

Jamii zilizoathiriwa zinahitaji kujua jinsi ya kujikinga na athari mbaya za upepo mkali.

1. Kupanda miti katika maeneo ya wazi. Miti inaweza kupunguza kasi ya upepo na mwishowe kupunguza athari zake kwenye majengo.
2. Nyumba zilizojengwa katika maeneo yenye upepo mkali lazima ziwekwe mapaa imara.

Jibu maswali yafuatayo:

1. Ni nini husababisha upepo?
2. Eleza vitu vitatu ambavyo vitaonyesha kwamba upepo mkali unavuma.
3. Kwa nini maeneo yaliyo wazi yanaathiriwa zaidi na upepo mkali?
4. Nini kifanyike kupunguza athari za upepo mkali?
5. Kwa nini eneo moja lina uwezekano wa kuathiriwa na upepo mkali kuliko eneo lingine?

Linganisha maneno katika **Safu wima A** na taarifa katika **Safu wima B** na kisha andika majibu sahihi katika nafasi iliyotolewa.

Orodha A	Orodha B
6. Upepo	a. Kupima mwelekeo wa upepo
7. Ushuhuda	b. Moja ya faida za upepo
8. Uchavushaji	c. Kupima shinikizo la upepo
9. Vane ya upepo 10. Anemometer	d. Kupima eneo la upepo
	e. Kupima kasi ya upepo
	f. Hewa katika mwendo

Linganisha maneno katika **Safu wima A** na taarifa katika **Safu wima B** na kisha andika majibu sahihi katika nafasi iliyotolewa.

Orodha A	Orodha B
6. Upepo	a. Kupima mwelekeo wa upepo
7. Ushuhuda	b. Moja ya faida za upepo
8. Uchavushaji	c. Kupima shinikizo la upepo
9. Vane ya upepo 10. Anemometer	d. Kupima eneo la upepo e. Kupima kasi ya upepo f. Hewa katika mwendo g. Upepo unaovuma haraka h. Moja ya hasara za upepo

Subject

Class

MAARIFA YA JAMII

Darasa la Tano

UTAMADUNI

Utamaduni ni mfumo mzima wa maisha ya watu Fulani, jamii au nchi wenye mila na desturi zao za asili au imani

- Utamaduni hutambulisha na kuwaunganisha watu wanaoishi katika jamii fulani kupitia mambo kadhaa kama vile lugha, chakula, nguo, nyimbo, michezo, mila na desturi.
- Utamaduni unaoneshwa na watu wa jamii fulani katika familia, jamii au taifa.
- Utamaduni hulithishwa kutoka vizazi vya zamani kwenda kwa vijana.

Utamaduni wa **Mtanzania** ni mfumo wa maisha ya watanzania jinsi wanavyoishi kwa kufuata mila, desturi, jadi, imani, michezo na Maendeleo yao kijamii.

Tanzania ina makabila zaidi ya 120. Kila kabile lina utamaduni wake ambao ni maalum kwa mazingira yake ya kijamii, kiuchumi na mazingira.

Umuhimu wa utamaduni kwa Watanzania

Utamaduni ni muhimu kwa Watanzania kwa sababu:

- Ni alama ya umoja wa kitaifa;
- Inawapa watanzania kitambulisho cha kijamii;
- Inakuza uhusiano mzuri na wa kirafiki kati ya watu katika jamii;
- Hutunza maadili ya malezi ya watoto, vijana na wazee
- Inasaidia jamii kuthamini mafunzo mazuri ya kitamaduni na kuhifadhi maliasili za taifa
- Ni msingi wa maadili mema ambayo tafya na jamii husisitiza kwa watoto, vijana na watu wazima
- Huepusha kudharau tamaduni zetu na kuiga za kigeni

UTAMADUNI

- Huepusha kudharau tamaduni zetu na kuiga za kigeni
- Husisitiza uvaaji wa mavazi ya heshima

Vielelezo vya utamaduni wa Mtanzania

Kuna mambo mengi ya utamaduni wa Mtanzania. Vipengele hivi ni pamoja na

- Lugha,
- Forodha,
- Mila na miiko,
- Michezo,
- Sanaa za ubunifu,
- Nguo,
- Elimu,
- Dini na
- Tabia.

Baadhi ya mambo haya yameelezewa hapo chini.

a. Lugha

Lugha ni mfumo wa mawasiliano unaotumiwa na watu wa jamii fulani, jamii au taifa. Ambayo hutumia sauti, ishara na maneno kufikisha ujumbe

- Katika utamaduni wa Mtanzania, lugha kuu ni Kiswahili. Kiswahili ni mojawapo ya lugha rasmi za Tanzania.

UTAMADUNI

Kie wahili huonyesha utamaduni wa Mtanzania kwa njia nyingi.

- Inatumika kama zana ya kitamaduni ya kitambulisho cha kijamii kwa watanzania wengi.
- Ni njia ya kuptisha maarifa na habari ya umuhimu wa ndani, kitaifa na kimataifa.
- Inatumika kuptisha mila, miiko, maadili na maadili kwa vizazi vyote.
- Ni mbebaji wa urithi wa kitaifa wa kitamaduni.

b. Mila na desturi

Mila ni imani au desturi au njia ya kufanya kitu ambacho kimekuwepo kwa muda mrefu.

Desturi ni mazoea ambayo yamekatazwa au kuzuiliwa na mila ya kijamii au ya kidini.

Kila jamii ya kikabila ina mila na miiko yake juu ya jinsi ya kuanzisha wasichana au wavulana ambao wamerithiwa kutoka kwa kizazi kilichopita.

- Wasichana na wavulana walifundishwa jinsi ya kuweka nyumba, watoto na familia.
- Walipewa pia maarifa, ujuzi na umahiri ili waweze kuwa watu wenye tija na muhimu katika familia na jamii kwa ujumla.
- Walifundishwa vitu ambavyo hawakuruhusiwa kufanya. kama vile kukataza wanawake wajawazito kula mayai, maziwa na inii.

C. Forodha

Hizi ni njia zinazokubalika kijamii za kuishi au kufanya mambo katika jamii

- Wanaweza kubadilika, kulingana na wakati, mahali na kubadilisha maendeleo ya kijamii, kiuchumi na kisiaza katika iamii

UTAMADUNI

- Kila jamii ina mila yake ambayo hufanya utambulisho wake wa kitamaduni katika mambo kama dawa, mavazi, chakula na salamu.

d. Michezo

Michezo ni shughuli ambazo watu hufanya kwa burudani, burudani au burudani.

- Kuna aina nyingi za michezo. Zilijumuisha kukimbia, kuogelea, kuruka, kushindana, kurusha mkuki na kucheza bao.
- Michezo na njia ambazo huchezwa ni vitu muhimu vya utamaduni katika jamii fulani kwa sababu ni kitambulisho cha jamii na chombo cha umoja.

e. Sanaa za ubunifu

Sanaa za ubunifu zinajumuisha shughuli mbali mbali za kibinadamu ambazo zinajumuisha kuunda sanaa za maonyesho, za maonyesho au za ukaguzi.

- Mtu anayeunda sanaa hizi huitwa msanii. Wasanii hutumia sanaa hizi kusafirisha maoni yao, mawazo na ustadi kwa umma.
- Mifano ya kazi za sanaa ni pamoja na fasihi, michoro, kusuka, sanamu, filamu, nyimbo na ufinyanzi.

Kuna aina tatu za sanaa ya ubunifu.

a. Sanaa nzuri

Hizi ni kazi za sanaa zinazoonekana ambazo zina umbo. Hizi ni pamoja na kusuka, kuchora,

UTAMADUNI

kuchora, kubuni nguo, uchongaji na ufinyanzi.

b. Sanaa za fasihi

Hizi hurejelea maandishi ya ubunifu au fasihi. Hizi ni pamoja na nyimbo, mashairi, malgizo na riwaya.

C. Sanaa za maonyesho

Hizi ni shughuli za kisanii ambazo hufanywa kwenye hatua. Ni pamoja na mchezo wa kuigiza, densi, filamu, kusimulia hadithi na nukuu.

Jibu maswali yafuatayo:

1. Je! Unaelewa nini kwa neno tamaduni?
2. Taja umuhimu wa lugha ya Kiswahili katika kukuza utamaduni wa Mtanzania.
3. Eleza mambo manne makuu ya utamaduni wa Mtanzania.

Umuhimu wa mila na desturi

- Zinatumika kukuza utamaduni wa kufanya kazi kwa bidii
- Wanakuza roho ya ushirikiano, kuthaminiana, kupendana na kuheshimu watu wengine;
- Wanakuza roho ya kusaidiana katika masuala ya kijamii na kiuchumi
- Wanaweza kutoa marejeleo ya kuishi kwa usawa na utatuzi wa mizozo katika jamii
- Wanasaki kuingiza nidhamu na tabia njema kwa watu.
- Wanasaki jamii kuwa na nafasi ya pamoja ambayo ni nzuri kwa kila mtu kuishi na kufanikiwa kwa maisha

UTAMADUNI

- Wanasaídia kukuza roho ya kujitegemea.

Mambo yanayoathiri utamaduni wa Mtanzania

Sababu kama hizo ni pamoja na yafuatayo:

1. Maendeleo ya sayansi na teknolojia

Baadhi ya mambo ya tamaduni za kigeni ambazo zinakiliwa kwa urahisi kutoka nje ya nchi ni pamoja na lugha, mitindo ya kuva, mitindo ya kula, sherehe, upendo na mahusiano

2. Mabadiliko ya mazingira

Mabadiliko katika mazingira pia yanaweza kuwa na athari mbaya kwa tamaduni.

Inaweza pia kulazimisha watu kubadilisha utamaduni na mifumo ya matumizi ya chakula kwa kufuata mitindo mpya. Kupitishwa vile kunaweza kusababisha upotezaji wa tamaduni za zamani.

3. Ukuaji wa lugha ya Kiswahili

Wakati Kiswahili kimekuwa na jukumu muhimu sana katika kukuza utamaduni wa kitaifa na mshikamano wa kijamii, pia imedhoofisha utamaduni wa jamii zingine nchini Tanzania. Kwa mfano, kwa kuwa lugha ya Kiswahili imekuwa maarufu na karibu kuenea nchini Tanzania, lugha za wenyiji za makabila kama hayo zinapoteza maneno na huenda mwishowe zikatoweza.

4. Kuongezeka kwa mwingiliano na mataifa mbalimbali

UTAMADUNI

Mwingiliano unaokua kati ya Tanzania na ulimwengu wa nje pia urneathiri utamaduni wetu. Tabia mbaya za kitamaduni ambazo zimechukuliwa kutoka kwa tamaduni za kigeni ni pamoja na utumiaji wa dawa za kulevyta, ukahaba, kamari, mitindo ya uvaaji isiyofaa na mitindo ya nywele isiyofaa.

5. Vyombo vya habari vya kijamii na teknolojia za mawasiliano

Teknolojia kama vile Mtando zimetoa mielekeo mingi ya kimapinduzi ambayo imeleta ulimwengu karibu. Programu hizi za miradi ya media, picha na picha ambazo hazifai kwa kanuni zetu za kitamaduni.

Njia za kukuza mila na desturi nzuri

- a. Kukuza lugha ya asili ya kila jamii ya kabilia nchini Tanzania
- b. Kukusanya na kuhifadhi mila na desturi
- C. Uundai wa vituo vya urithi wa kitamaduni

Jibu maswali yafuatayo:

- b. Je! Tunawezaje kudumisha mila na desturi?
- C. Orodhesha matumizi matatu muhimu ya mila unayojua.
- d. Taja njia tatu za kudumisha tabia na mila.

Chagua jibu sahihi kutoka kwa altenatives zinazotolewa katika folmaswali ya kutuliza:

- E. Njia ya kupeleka hisia na mawazo yaliyomo akilini inaitwa.

UTAMADUNI

- b. Je! Tunawezaje kudumisha mila na desturi?
- c. Orodhesha matumizi matatu muhimu ya mila unayojua.
- d. Taja njia tatu za kudumisha tabia na mila.

Chagua jibu sahihi kutoka kwa altenatives zinazotolewa katika folmaswali ya kutuliza:

e. Njia ya kupeleka hisia na mawazo yaliyomo akilini inaitwa..

1. Utamaduni
2. Miiko ()
3. Forodha
4. Sanaa

f. _ni asili, miiko, imani na mila ya jamii fulani.

1. Lugha
2. Sanaa
3. Miiko
4. Utamaduni

Jaza nafasi zilizo wazi.

Lugha ni kitambulisho kikuu cha..

- a. Mafunzo yanayotolewa kwa vijana katika jamii kwa kusudi la kuwaandaa kwa ujana inaitwa

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

Mwingiliano kati ya Tanzania na Asia

Mwingiliano kati ya Tanzania na Asia ulianza muda mrefu uliopita. Mwingiliano huu ulikuwa katika hatua ya juu sana na karne ya 9 na 10.

- Watu kutoka Asia walikuja kutoka Mashariki ya Kati au Mashariki ya Mbali. Wale ambao walikuja kutoka Mashariki ya Kati walikuwa hasa kutoka Syria, Iran, Oman na Yemen, na wale kutoka Mashariki ya Mbali walikuwa hasa kutoka China, Indonesia na India.
- Walikuja Tanzania kuitia Bahari ya Hindi. Wageni hawa walitumia majini kusafiri katika Bahari ya Hindi.
- Walisaidiwa na upopo wa Monsoon ambao ulisukuma dhiri zao kwenda na kutoka Asia.

Kulikuwa na aina mbili za upopo wa Monsoon.

- Upopo wa Kaskazini-Mashariki wa Monsoon (NEMW), Blew kutoka Asia hadi Afrika Mashariki kutoka Novemba hadi Aprili.
- Upopo wa Kusini-Mashariki wa Monsoon (SEMW), Blew kutoka pwani ya Afrika Mashariki hadi Asia kuanzia Mei hadi Oktoba.

Upopo ulisaidia wafanyabiashara kusafiri kutoka Tanzania kwenda Asia.

Sababu ambazo ziliwezesha Mwingiliano kati ya Tanzania na Asia

- Upopo wa Monsoon. Upopo huu uliwawezesha wafanyabiashara kusafiri kuitia Bahari ya Hindi kwa kutumia majini.
- Bahari ya Hindi yenye. Bahari ilitoa njia za baharini ambazo ziliunganisha Tanzania na Asia, na kinyume chake

Subject	MAARIFA YA JAMII
Class	Darasa la Tano

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

- Hali ya eneo la pwani ya Afrika Mashariki, ambayo iliboresha ufikiaji wa pwani kwa ulimwengu wa nje.
- Uwepo wa bidhaa za biashara kama watumwa, pembe za ndovu, dhahabu na zingine zilizoathiri uanzishwaji wa mawasiliano ya kibashara kati ya jamii za Kitanzania na Asia.

Malengo ya ujio wa watu kutoka Asia

Kulikuwa na malengo makuu mawili ya mwingiliano kati ya jamii za Kitanzania na Asia kabla ya ukoloni, ambazo ni lengo la kiuchumi na kijamii.

(a) lengo la kiuchumi

Kusudi kuu la uchumi kwa mwingiliano huo ilikuwa biashara. Wafanyabiashara kutoka Asia walikuja Tanzania kupata bidhaa kama vile watumwa, nta, mpira wa asili, meno ya tembo, pembe za faru, ngozi za wanyama, ganda la kobe na ganda la ng'ombe

Kutoka Asia, waliletu bidhaa za Tanzania kama vile nguo, kaure, zana za chuma (kama mikuki, mapanga na visu), mazulia, mchele, bunduki na risasi

(b) lengo la kijamii

Nia ya kijamii ya maingiliano haya ilikuwa kuenea kwa Uislamu na utamaduni wa Kiislamu. Huu ukawa msingi wa kubadilika kwa watanzania wengine kuwa Waislamu katika maeneo ya pwani kama Pemba, Unguja, Tanga, Kilwa, Kaole (Bagamoyo), Mafia, Lindi na Mtwara. Uislamu ulianza kuenea pwani.

Athari za mwingiliano kati ya Tanzania na Asia

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

Athari za mwingiliano kati ya Tanzania na Asia

Mwingiliano kati ya jamii za Kitanzania na Asia ulikuwa na athari nyingi za kiuchumi, kijamii na kislasa, kama ilivyoelezwa hapo chini.

Athari za kiuchumi

- a. Maendeleo ya uhusiano usio sawa wa biashara
- b. Maendeleo ya biashara ya watumwa
- c. Kuanzishwa kwa mazao mapya ya kilimo
- d. Kuibuka kwa wafanyabiashara
- e. Unyonyaji wa rasilimali za Tanzania

Athari za kijamii

- a. Ukuaji na kuenea kwa Kiswahili
- b. Kuoana
- c. Kuenea kwa Uislamu
- d. Kuenea kwa utamaduni wa Kiarabu
- e. Ukuaji wa ustaarabu wa Waswahili
- f. Kukua kwa mijii na tamaduni za mijini

Athari za kislasa

- a. Kukua kwa majimbo ya jiji la katika kisiwa
- b. Uundaji wa majeshi yaliyosimama

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

Ujio wa Wazungu kabla ya ukoloni

Mwingiliano huo ulihusisha jamii za kabla ya ukoloni wa Tanzania na watu kutoka nchi za Ulaya kama vile Ureno, Ugiriki na Uhlanzi.

Lengo la ujio wa wazungu

Wazungu waliokuja Afrika Mashariki kabla ya ukoloni walichochewa na sababu nne kuu.

Sababu ni pamoja na yafuatayo:

1. Kutafuta madini ya thamani

Madini yaliyohitajika Ulaya wakati huo yalikuwa dhahabu na fedha.

2. Kuanzisha makoloni yasiyo rasmi

Wareno walichukulia Afrika Mashariki kama eneo muhimu la kuanzisha nyanja za ushawishi ambazo mwishowe zitakuwa makoloni yao. Wahlanzi walianzisha koloni katika Cape of Good Hope nchini Afrika Kusini

3. Uchunguzi wa kimataifa

Kuja kwa Wareno Afrika Mashariki, pamoja na Tanzania, ilikuwa sehemu ya juhudi za Wazungu za kuchunguza ulimwengu. Walitaka kuwa na uelewa wa kina juu ya jiografia ya ulimwengu.

4. Kutafuta njia mbadala ya kwenda India

Wazunqu walihitaji kutafuta njia mbadala ya baharini ili waweze kutumia Bahari ya Atlantiki na

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

Hindi kusafirisha bidhaa na watu.

Awamu katika ujio wa watu kutoka Ulaya

Kulikuwa na awamu nne katika mwingiliano huu, kama ilivyoelezwa hapo chini,

a. Awamu ya kwanza ni Ujio wa Wagiriki na Warumi

Jamii katika pwani ya Tanganyika ziliikuwa na mwingiliano na Wazungu kwa muda mrefu. Wazungu wa kwanza kufika pwani ya Tanganyika haswa na Afrika Mashariki kwa jumla walikuwa Wagiriki na Warumi. Walifika pwani katika karne ya kwanza BK.

b. Awamu ya pili ni ujio wa Wareno

Ureno illikuwa moja ya mataifa ya Ulaya ambayo ilianzisha mwingiliano na Watanganyika na jamii zingine za pwani za Afrika Mashariki. Ikiongozwa na Vasco da Gama Wareno walifika pwani mwishoni mwa karne ya 15.

C. Awamu ya tatu ni ujio wa Waarabu wa Oman

Utawala wa Wareno katika Afrika Mashariki ulimalizika mwanzoni mwa karne ya 18 wakati walipoangushwa na Waarabu kutoka Oman na Waswahili wa pwani. Waarabu na Waswahili walivamia maboma ya Wareno, wakawashinda Wareno na kuwaondoa katika mkoa huo. Mnamo 1840, watawala wa Oman chini ya Sultan Seyyid Said walihamisha mji mkuu wao kutoka Muscat kwenda Zanzibar. Kutoka Zanzibar, walidhibiti eneo lote la Afrika Mashariki.

d. Awamu ya nne ni ujio wa utangulizi wa ukoloni

Subject	MAARIFA YA JAMII
Class	Darasa la Tano

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

d. Awamu ya nne ni ujio wa utangulizi wa ukoloni

Awamu ya mwisho ya mwingiliano wa kabla ya ukoloni kati ya jamii za Ulaya na Tanganyika ilikuwa katika robo ya mwisho ya karne ya 19, haswa wakati wa miaka ya 1870 na 1880. Walituma wapelelezi, wamishonari na wafanyabiashara Afrika Mashariki kukusanya habari ambayo mwishowe ingewasaidia kuanzisha makoloni katika eneo hilo. Wapelelezi hawa, wamishonari na wafanyabiashara wanajulikana kama watangulizi wa ukoloni.

Wazungu walichukulia Afrika kama mahali pazuri pa kupata malighafi kwa tasnia zao.

Mahitaji ya mapinduzi ya viwanda ni pamoja na:

- Malighafi inahitajiwa katika tasnia zinazokua;
- Wafanyakazi wa bei rahisi kwa uchumi wa kikoloni na miradi mingine;
- Masoko ya nje ya kuuza bidhaa za viwandani; na
- Maeneo ambayo kuwekeza mtaji wa ziada.

Vitangulizi vya mwanzo wa ukoloni barani Afrika

Matalfa ya Ulaya yalituma maajenti wao wa ukoloni kwa Afrika ili waweze kupata habari juu ya uwezo wa Afrika. Kulikuwa na maajenti wakuu watatu wa ukoloni katika Afrika:

- Wapelelezi,
- Wafanyabiashara na
- Wamishonari.

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

Wapelelezi

Wapelelezi walikuwa mawakala muhimu ambao waliandaa Ulaya kuikoloni Tanganyika haswa na Afrika kwa ujumla.

- Wapelelezi walipelekwa Afrika Mashariki na vyama na kampuni za kibashara.
- Kuanzia katikati ya karne ya 19 na kuendelea, mataifa ya ulaya kama Ubelgiji, Ujerumanii, Ufaransa na Uingereza walifadhili wapelelezi kuja afrika

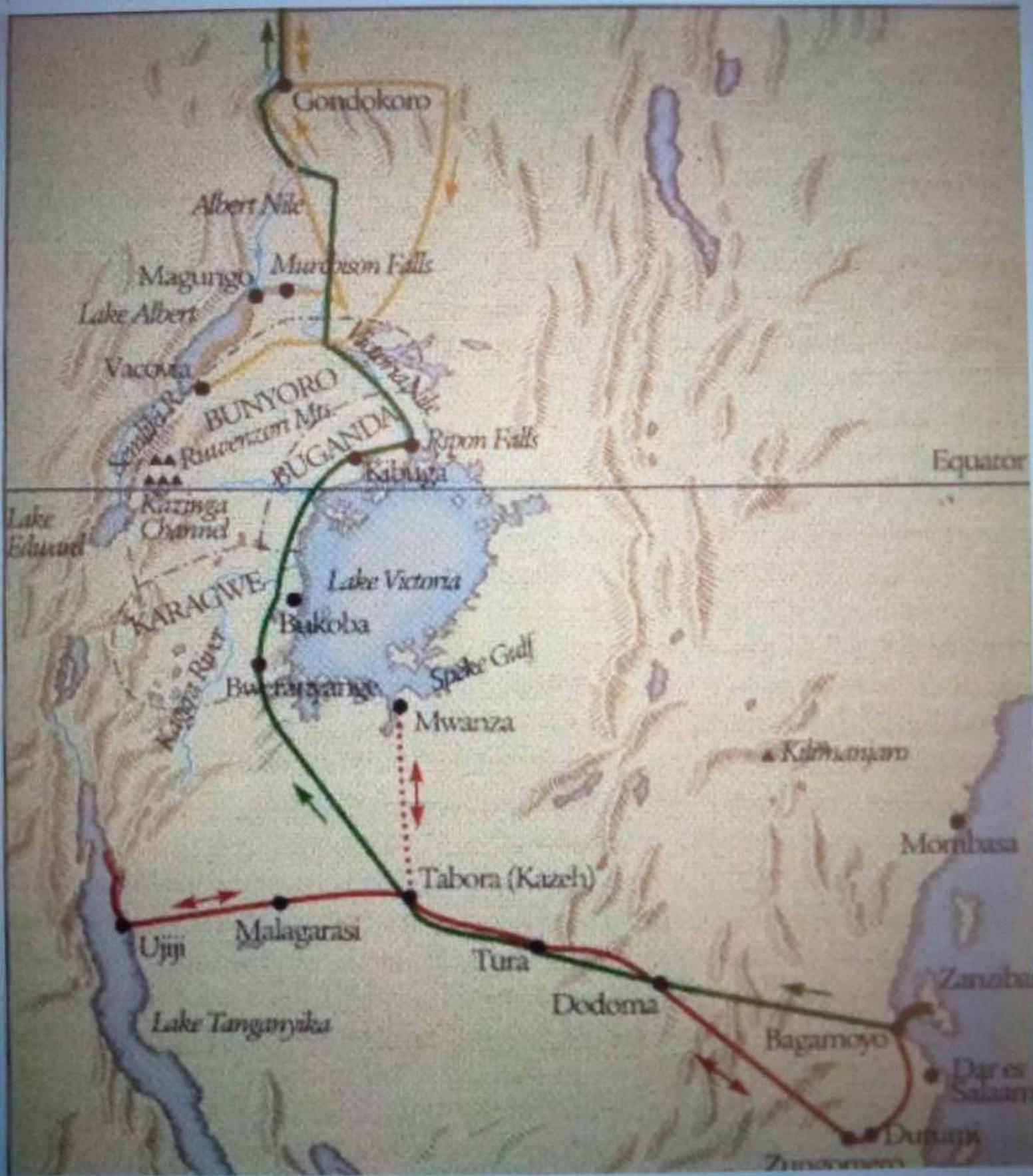
Malengo ya wapelelezi kuja barani Afrika

1. Kutafuta ardhi yenye rutuba inayofaa kwa kilimo cha mazao ya biashara kama chai, kahawa, pamba, alizeti, mpira na mkonge;
2. Kutafuta maeneo yenye hali ya hewa nzuri kwa makazi ya Wazungu;
3. Kuchunguza maeneo yenye amana nyingi za madini, mito na maziwa ya baharini;
4. Kuchunguza tamaduni za wenyeji na uimara wa tawala zao za jadi;
5. Kuchunguza bidhaa ambazo zilipatikana kwa urahisi kutoka Tanzania na Afrika Mashariki na zinahitajika ulaya
6. Kutambua maeneo yenye idadi kubwa ya watu, ambayo itatoa masoko na wafanyakazi wakati wa ukoloni.

Watafiti mashuhuri wallotembelea Tanzania ni pamoja na Ludwig Krapf, David Livingstone, Henry Morton Stanley, Richard Burton na John Speke.

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

UHUSIANO KATI YA TANZANIA, ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

— Burton and Speke 1856–59

..... Speke 1858

— Speke and Grant 1860–63

— Baker 1863–65

Map showing the journey of Burton and Speke to Lake Tanganyika (1856–59) and Speke's 1858 trip (without Burton) to Lake Victoria; the journey of Speke and Grant (1860–63); and the southern portion of Baker's journey (1863–65).

Njia za wapelelezi

Wamisionari

Wamisionari waliwasili Tanganyika miaka ya 1840 kuitia Zanzibar. Walitumwa na vyama mbalimbali vya kidini kutoka ulaya

Johann Ludwig Krapf na Johannes Rebman walifadhiliwa na Kanisa la Wamisionari (CMS) kwenda ndani ya Tanganyika kuitia Zanzibar 1863.

Malengo makuu ya wamisionari ni pamoja na yafuatayo:

- Kueneza dini ya kikristo;
- Walitaka Waafrika kuwa huru kuzalisha mazao ya kilimo katika vijiji vyao
- Kuanzisha elimu ya magharibi ambayo ililenga kusoma, kuandika na hesabu;
- Kueneza utamaduni wa Ulaya barani Afrika

UHUSIANO KATI YA TANZANIA ,ULAYA NA ASIA KABLA YA UKOLONI

- Kukomeshwa biashara ya watumwa.
- Kuwashawishi wafanyabiashara kutoka Ulaya kuja Tanganyika kufanya biashara;
- Kuanzisha kilimo cha mazao ya biashara yanayohitajika Ulaya
- Kuwaandaa Waafrika kukubali uchumi wa kibepari.

Wafanyabiashara

Mataifa ya Ulaya kama Uingereza, Ufaransa, Ujerumani, Ubelgiji na Ureno walitaka kukomesha biashara ya watumwa baada ya mapinduzi ya viwanda na kuanzisha bidhaa za kilimo na madini ambazo zinahitajika kama malighafi kwenye viwanda vyao.

- Mmoja wa wafanyabiashara mashuhuri ambaye alifanya biashara na Tanganyika, Kenya na Uganda alikuwa William Mackinnon. Aliendesha kampuni ya biashara inayojulikana kama Kampuni ya Uingereza ya Afrika Mashariki (BEACO).
- Mfanyabiashara mwingine wa Uingereza alijulikana kama Charles Stokes, ambaye alifanya shughuli zake za kibiashara katika maeneo mengi ya Tanganyika.
- Mfanyabiashara wa Ujerumani, ambaye alifanya kazi katika maeneo mengi ya Tanganyika, alijulikana kama Carl Peters. Aliwakilisha kampuni inayoitwa Kampuni ya Kijerumani ya Afrika Mashariki (GEACO). Alitia saini mikataba ya ulaghai na machifu kama vile Chifu Mangungo wa Msowero na Usagara (Kilosa).

Athari za ujio wa wazungu Tanganyika kabla ya ukoloni

1. Ujio huu ulisababisha ukoloni wa Tanganyika na Afrika kwa ujumla.
2. Kuanzishwa kwa mazao mapya ya kibiashara kama chai, kahawa na pamba.
3. Kukomeshwa kwa biashara ya watumwa katika karne ya 19.

Athari za ujio wa wazungu Tanganyika kabla ya ukoloni

1. Ujio huu ulisababisha ukoloni wa Tanganyika na Afrika kwa ujumla.
2. Kuanzishwa kwa mazao mapya ya kibiashara kama chai, kahawa na pamba.
3. Kukomeshwa kwa biashara ya watumwa katika karne ya 19.
4. Kuenea kwa dini ya kikristo
5. Uhreibifu wa utamaduni wa Kiafrika.
6. Unyonyaji wa rasilimali za Tanganyika

Jibu maswali yafuatayo:

- a. Je! Kulikuwa na athari gani nzuri na mbaya za mawasiliano kati ya Tanzania na Ulaya?
- b. Orodhesha vikundi vinne vya Wazungu waliofika na kufanya kazi nchini Tanzania kabla ya ukoloni.
- C. Kwa nini William Mackinnon alianguka katika biashara?

WAKOLONI WALIVYOGAWANA AFRIKA

Sababu za kugawana makoloni Afrika

Mapinduzi ya viwanda huko Ulaya yalisababisha shida za kiuchumi ambazo ziliwafanya Wazungu kuja Afrika na kuanzisha makoloni katika robo ya mwisho ya karne ya 19.

- *Mamlaka ya Ulaya yalishindana kwa masoko ya bidhaa zao za viwandani.*
- *Walishindana pia kwa malighafi, wafanyakazi wa bei rahisi na maeneo yanayofaa kwa uwekezaji zaidi wa kiuchumi.*
- *Waligombea maeneo ambayo yalikuwa na fursa nyingi za maendeleo.*

Maeneo ambayo yalikuwa na fursa nyingi za maendeleo yalikuwa kama ifuatavyo:

- Maeneo ya pwani ambayo yalikuwa na maeneo muhimu ya biashara;
- Maeneo yenye hali ya hewa nzuri na ardhi ya kilimo yenye rutuba.
- Maeneo yenye maziwa makubwa na mito mikubwa ya kusafirisha malighafi kwa viwanda vyao.
- Maeneo yenye madini na rasilimali zingine kama misitu na wanyama pori.

Mkutano wa Berlin

Mkutano wa Berlin ulifanyika kati ya Novemba 1884 na Februari 1885.

- Nchi ambazo zilihudhuria mkutano huo ni Ujerumani, Ufaransa, Ubelgiji, Uhispania, Ureno, Italia, Marekani, Denmark, Holland, Urusi, Ugiriki, Austria-Hungary, Uingereza na Sweden.
- Nchi hizi ziliunda makubaliano ya jinsi ya kugawanya Afrika.

Subject	MAARIFA YA JAMII
Class	Darasa la Tano

WAKOLONI WALIVYOGAWANA AFRIKA

Sababu za kugawana makoloni Afrika

Mapinduzi ya viwanda huko Ulaya yalisababisha shida za kiuchumi ambazo ziliwafanya Wazungu kuja Afrika na kuanzisha makoloni katika robo ya mwisho ya karne ya 19.

- *Mamlaka ya Ulaya yalishindana kwa masoko ya bidhaa zao za viwandani.*
- *Walishindana pia kwa malighafi, wafanyakazi wa bei rahisi na maeneo yanayofaa kwa uwekezaji zaidi wa kiuchumi.*
- *Waligombea maeneo ambayo yalikuwa na fursa nyingi za maendeleo.*

Maeneo ambayo yalikuwa na fursa nyingi za maendeleo yalikuwa kama ifuatavyo:

- Maeneo ya pwani ambayo yalikuwa na maeneo muhimu ya biashara;
- Maeneo yenye hali ya hewa nzuri na ardhi ya kilimo yenye rutuba.
- Maeneo yenye maziwa makubwa na mito mikubwa ya kusafirisha malighafi kwa viwanda vyao.
- Maeneo yenye madini na rasilimali zingine kama misitu na wanyama pori.

Mkutano wa Berlin

Mkutano wa Berlin ulifanyika katika Novemba 1884 na Februari 1885.

- Nchi ambazo zilihudhuria mkutano huo ni Ujerumani, Ufaransa, Ubelgiji, Uhispania, Ureno, Italia, Marekani, Denmark, Holland, Urusi, Ugiriki, Austria-Hungary, Uingereza na Sweden.
- Nchi hizi ziliunda makubaliano ya jinsi ya kugawanya Afrika.

WAKOLONI WALIVYOGAWANA AFRIKA

Mkutano wa Berlin ulipitisha maazimio yafuatayo:

1. Nchi yoyote ya Ulaya ambayo ilikuwa imeshika eneo kwenye pwani yoyote ya Afrika lazima utoe taarifa kwa nchi nyingine za ulaya
2. Nchi yoyote ya Ulaya lazima ioneshe uwezo wa kutawala eneo inayomiliki
3. Mfalme Leopold wa Ubelgiji alitambuliwa kama mtawala wa Kongo, wakati Waingereza walitawala maeneo karibu na Mto Niger.
4. Ilikubaliwa zaidi kuwa mito yote mikubwa iwe wazi kwa nchi zote kwa usafirishaji. Mito hiyo ilikuwa Niger, Kongo, Senegal na Zambezi;
5. Biashara ya watumwa lazima isimamishwe katika makoloni yote.

Sehemu ya Afrika Mashariki

Baada ya Mkutano wa Berlin, wakoloni waligawanya Afrika kati yao.

1. Mgawanyiko huo ulifanyika kati ya 1886 na 1890.
2. Mikataba miwili ilisainiwa na Wajerumani na Waingereza.
3. Mkataba hiyo ilikua ni Anglo-Ujeruman ni 1886 na Mkataba wa Heligoland wa 1890.

Mkataba wa Anglo-Ujerumani wa 1886

Mnamo 1886 serikali za Ujerumani na Uingereza, pamoja na Usultani wa Zanzibar walikutana kugawanya Afrika Mashariki.

- Wajerumani walipewa Tanganyika, Rwanda na Burundi, ambazo wakati huo zilijulikana kama Afrika Mashariki ya Ujeruman.
- Waingereza walipewa eneo ambalo leo linaitwa Kenya.

WAKOLONI WALIVYOGAWANA AFRIKA

- Waingereza walipewa eneo ambalo leo linaitwa Kenya.
- Usultani wa Zanzibar ulibaki na visiwa vya Pemba,

Mkataba wa Heligoland wa 1890

Mkataba wa 1890, unaojulikana kama Mkataba wa Heligoland, ulibadilisha Mkataba wa 1886.

- Makubaliano haya yalikuwa kati ya serikali ya Uingereza na Ujerumani.
- Lengo la Mkataba wa Heligoland lilikuwa kubadilisha mipaka ambayo ilikuwa imekubaliwa na kuhamisha maeneo ambayo hayakuwepo katika Mkataba wa 1886, pamoja na Uganda.

Mkataba wa Heligoland uliweka masharti ambayo maeneo ya mizozo yalipaswa kutatuliwa.

Maamuzi yaliyojumuishwa katika makubaliano mapya yalikuwa:

1. Eneo la utawala wa Uingereza liliongezeka kutoka mashariki hadi magharibi mwa Ziwa Victoria.
2. Ujerumani ilikubali kwamba Waingereza watatawala Witu, Zanzibar na eneo lote chini ya Sultani;
3. Waingereza walikubali kutoa Kisiwa cha Heligoland katika Bahari ya Kaskazini kwa Wajerumani.
4. Ukanda huo wa kilomita 16 ulichukuliwa kutoka Usultani wa Zanzibar na kupewa Ujerumani

Jibu maswali yafuatayo:

- a. Nchi tano ambazo zilihudhuria Mkutano wa Berlin zilikuwa ..., na..

WAKOLONI WALIWYOGAWANA AFRIKA

Mkataba wa Heligoland uliweka masharti ambayo maeneo ya mizozo yalipaswa kutatuliwa.

Maamuzi yaliyojumuishwa katika makubaliano mapya yalikuwa:

1. Eneo la utawala wa Uingereza liliongezeka kutoka mashariki hadi magharibi mwa Ziwa Victoria.
2. Ujerumani ilikubali kwamba Waingereza watatawala Witu, Zanzibar na eneo lote chini ya Sultani;
3. Waingereza walikubali kutoa Kisiwa cha Heligoland katika Bahari ya Kaskazini kwa Wajerumani.
4. Ukanda huo wa kilomita 16 ulichukuliwa kutoka Usultani wa Zanzibar na kupewa Ujerumani

Jibu maswali yafuatayo:

- a. Nchi tano ambazo zilihudhuria Mkutano wa Berlin zilikuwa _____ na.
- b. Orodhesha maazimio manne yaliyokubaliwa katika Mkutano wa Berlin.
- c. Je! Ni sifa gani za maeneo ambayo serikali za Ulaya zilipendelea kuliko zingine wakati wa kinyang'anyiro na kugawanya kwa Afrika?

Jibu maswali yafuatayo:

- i. Kwa nini Mkutano wa Berlin ulikuwa muhimu kwa nchi za wakoloni?
- ii. Kwa nini maziwa na maeneo kando ya mito yalipendelewa na nchi za ukoloni?
- iii. Taja mikataba miwili iliyosainiwa kwa kugawanya Afrika Mashariki, mbali na Mkataba wa Berlin.

MASHUJAA WA KIAFRIKA

Mashujaa wa Kiafrika walikuwa viongozi ambao walipinga kuanzishwa kwa ukoloni katika Afrika mwishoni mwa karne ya 19 na mwanzoni mwa karne ya 20.

- Mashujaa wa Kiafrika walihamasisha watu wao kupinga uvamizi wa kikoloni kwa sababu hawakutaka kuwa chini ya utawala wa kikoloni.
- Walitaka kuhifadhi uhuru wao kiuchumi, kisiasa, kijamii na kijeshi.

Ukoloni

Ukoloni ni mchakato ambao taifa moja linatawala taifa lingine na kulidhibiti kiuchumi, kisiasa, kijamii na kijeshi.

- Wazungu waliamua kuanzisha makoloni barani Afrika wakati wa nusu ya pili ya karne ya 19.
- Miaka ya 1860 na 1870 ilikuwa miongo kadhaa wakati mataifa ya Ulaya na vyama vya kibinafsi vilituma wamishonari, wapelelezi na wafanyabiashara Afrika kukusanya habari

Sababu za mataifa ya Ulaya kuikoloni Afrika

1. Kutafuta maeneo na malighafi ya kilimo kama pamba, kahawa, mkonge, tumbaku, chai na alizeti
2. Kutafuta madini yanayohitajika kama vile shaba, almasi na dhahabu
3. Kutafuta wafanyakazi wa gharama nafuu ambao wangefanya kazi katika uchumi wa kikoloni,
4. Kutafuta masoko ya nje ya kuuza bidhaa za viwandani zinazozalishwa Ulaya.
5. Kutafuta maeneo yenye ardhi yenye rutuba na hali nzuri ya hali ya hewa.

MASHUJAA WA KIAFRINKA

6. Kutafuta maeneo yenye mito inayoweza kutumika kusafirisha malighafi kutoka Afrika kama Mto Nile, Mto Kongo na Mto Niger

Sifa za mashujaa wa Kiafrika

Mashujaa wa Kiafrika ambao walipinga ukoloni waliongozwa na sifa zifuatazo za kipekee:

- Walikua na moyo wa uzalendo
- Walichukia kutawaliwa na wakoloni na uvamizi wa kigeni.
- Walitaka kulinda uhuru wao
- Walitaka kulinda amani na usalama katika maeneo yao.
- Walitaka kulinda maliasili na watu katika maeneo yao.
- Walikuwa tayari kufa wakipigania jamii zao

Sababu za kupinga ukoloni

Mashujaa wa Kiafrika walipinga uvamizi wa wakoloni katika nchi za afrika

Sababu zifuatazo

- Kulinda uhuru wa Waafrika
- Kulinda maliasili ya Waafrika
- Kupinga unyonyaji na uonevu
- Kupinga wavamizi waliopora na kumiliki rasilimali
- Kupinga kutozwa kodi iliyoanzishwa na wavamizi

MASHUJAA WA KIAFRIKA

Mashujaa ambao walipigana dhidi ya uvamizi wa wakoloni

Jina la Shujaa	Eneo
Hassan bin Omari Makunganya	Aliongoza upinzani wa Kiafrika dhidi ya Wajerumani huko Kilwa Kivinje mnamo 1890. Alipigana nao hadi alipokamatwa na kunyongwa hadi kufa hadharani.
Bwana Heri	Aliwangoza wazigua kuinga uvamizi wa kikoloni wa Wajerumani huko Tanga mnamo 1890
Abushiri bin Sultani	Aliwaongoza watu wa maeneo ya pwani kupigana dhidi ya uvamizi wa kikoloni wa Wajerumani mnamo 1888-1889. Vita hii ilipiganwa kando ya maeneo ya pwani kutoka Tanga (Pangani) hadi Lindi na Mikindani.
Mtwa Mkwawa	Abushiri alikamatwa na kunyongwa hadi kufa huko Pangani mnamo 1889.
Kinjekitile Ngwale	Alikuwa mtawala wa Wahehe huko Iringa. Aliongoza vita dhidi ya Wajerumani kati ya 1891 na 1898 alijiua mnamo 1898.
	Allongoza vita vya Majimaji kati ya 1905 na 1907. Vita hii ilienea katika maeneo makubwa ya sehemu ya kusini mwa nchi yetu haswa huko Umatumbi na Kilwa. Jamii nyingi zilijiunga na vita hii.

MASHUJAA WA KIAFRIKA

haswa huko Umatumbi na Kilwa. Jamii nyingi ziliitunga na vita hii.

Isike	Isike aliandaa Wanyamwezi kupinga uvamizi wa Wajerumani huko Unyanyembe huko Tabora mnamo 1891. Wajerumani hawangeweza kupigana na Isike hadi washirikiane na Waarabu.
Machemba	Aliongoza wayao huko Masasi na Tunduru kupigana na Wajerumani mnamo 1890.
Mangi Meli	Aliongoza Wachaga kupigana dhidi ya uvamizi wa kikoloni karibu na mteremko wa Mlima Kilimanjaro. alikamatwa na kunyongwa hadi kufa hadharani mnamo 1890

Njia zinazotumiwa na mashujaa wa Kiafrika kupinga Uvamizi wa kikoloni barani Afrika

Njia zifuatazo zilitumika katika harakati za kupinga ukoloni barani Afrika:

i. Umoja

Kupambana na wavamizi, jamii za Kiafrika ziliungana.

ii. Vita

Hii ndiyo njia inayotumiwa na mashujaa wa Kiafrika katika maeneo mengine kupambana na utawala wa kikoloni. Walipigana kwa kutumia silaha za jadi kama mikuki, ngao na mishale.

MASHUJAA WA KIAFRIKA

Kushindwa kwa harakati za kupinga ukoloni

Ingawa Waafrika walipinga uvamizi wa wakoloni, hawakufanikiwa. Waafrika walishimizuhu zifuatazo ni sababu za kushindwa kwao:

1. Mgawanyiko

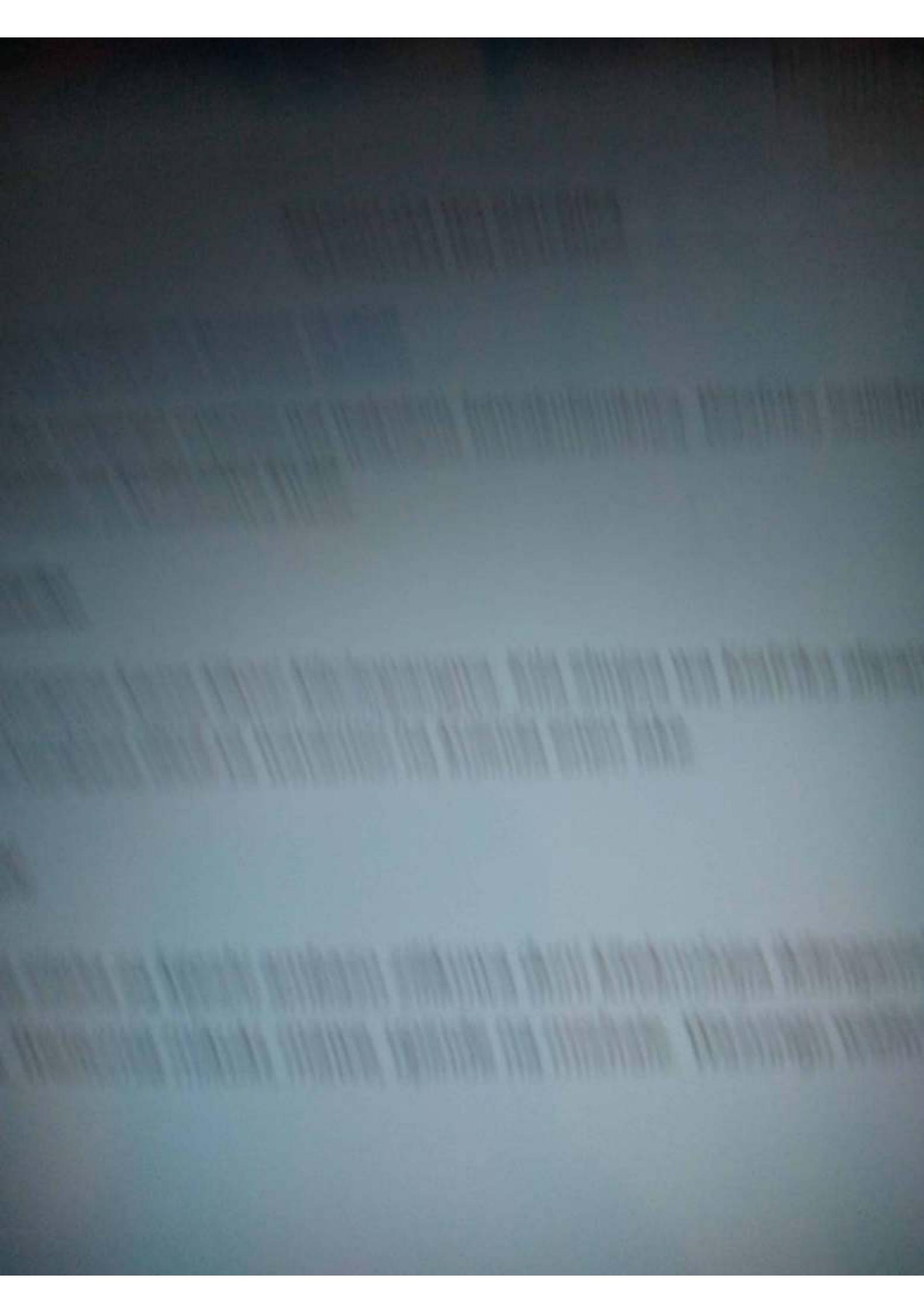
Waafrika hawakupigana kama kikosi kilichopangwa. Kila shujaa wa Kiafrika alipanganya jamii na jeshi kupigana dhidi ya wavamizi na kulinda eneo lake.

2. Silaha duni

Afrika walitumia silaha za kijeshi ambazo zilikuwa duni kiteknolojia ikilinganishiwa kijeshi za Ulaya. Walitumia mikuki, mawe, upinde na mishale. Wazungu walitumia asi

3. Wasaliti

Afrika wengine walijiunga na wakoloni kupambana na Waafrika wenzao. Hii ililite eneo ambayo kulikuwa na uhasama katika vikundi vya Kiafrika. Jamii dhaifu zilizoperumania kushinda maadui zao wenye nguvu wa majirani.

MASHUJAA WA KIAFRIKA

Kushindwa kwa harakati za kupinga ukoloni

Ingawa Waafrika walipinga uvamizi wa wakoloni, hawakufanikiwa. Waafrika walishindwa.

Zifuatazo ni sababu za kushindwa kwao:

1. Mgawanyiko

Waafrika hawakupigana kama kikosi kilichopangwa. Kila shujaa wa Kiafrika alipanga watu wake au jamii na jeshi kupigana dhidi ya wavamizi na kulinda eneo lake.

2. Silaha duni

Waafrika walitumia silaha za kijeshi ambazo ziliwa duni kiteknolojia ikilinganishwa na silaha za kijeshi za Ulaya. Walitumia mikuki, mawe, upinde na mishale. Wazungu walitumia bunduki na risasi.

3. Wasaliti

Waafrika wengine walijunga na wakoloni kupambana na Waafrika wenzao. Hii ilitokea katika maeneo ambayo kulikuwa na uhasama kati ya vikundi vya Kiafrika. Jamii dhaifu zilisaidia Wajerumani kushinda maadui zao wenye nguvu wa majirani.

4. Jamii dhaifu

Jamii zingine za Kiafrika ziliwa zimedhoofishwa na majanga na mizozo ya mwishoni mwa karne ya 19, na kwa hivyo hawangeweza kupinga Wazungu. Jamii zingine zilidhoofishwa na biashara ya watumwa, magonjwa na njaa.

Jibu maswali yafuatayo:

- i. Kwa nini mkutano huo uliitishwa na Bismarck uliitwa Mkutano wa Berlin?
- ii. Je! Ni aina gani ya maeneo ambayo wakoloni walipendelea? Kwa nini?
- iii. Ikiwa ungekuwa shujaa wa Kiafrika, ungetumia mbinu gani kupambana na uvamizi wa wakoloni?

Andika **Kweli kwa taarifa ya kweli** na **Uongo kwa taarifa ya uwongo**.

1. Wavamizi kutoka Ulaya walikuja Afrika kusaidia Waafrika kuendeleza sekta za kilimo, viwanda na biashara.
2. Patrice Lumumba alipinga uvamizi wa kikoloni wa Kongo.
3. Mkutano wa Berlin uliitishwa na Kansela wa kwanza wa Ujerumani, Otto von Bismarck.
4. Mashujaa wa Kiafrika walijulikana kwa ushujaa, upendo, uzalendo, wapenda amani, maendeleo na kutopenda unyonyaji.
5. Njia zilizotumiwa na wakoloni kuvamia Afrika ziliwa njia za amani.

UTAWALA WA KIKOLONI

Maana ya ukoloni

Ukoloni ni hali ya nchi yenye nguvu inadhibiti na kutawala nchi nyingine kiuchumi, kisiasa, kijamii na kijeshi.

- Tanzania Bara ilitawaliwa na Ujerumani kutoka 1891 hadi 1918 na Uingereza kutoka 1919 hadi 1961.
- Uganda, Kenya na Zanzibar zilitawaliwa na Uingereza. Kwa upande wa Zanzibar, Waingereza walitawala kupitia Sultani wa Zanzibar.

Utawala wa kikoloni wa Wajerumani

Makoloni yote ya Ujerumani yalikuwa chini ya Katibu wa Makoloni, ambaye ofisi yake ilikuwa Berlin, Ujerumani.

- Kufikia 1914, kulikuwa na wilaya 24 katika Afrika Mashariki ya Ujerumani, wilaya hizo zilikuwa Songea, Lindi, Kitwa, Mahenge, Iringa, Langenburg, Rufiji, Dar es Salaam, Morogoro, Bagamoyo, Pangani, Tanga, Wilhelm, Moshi, Arusha, Mwanza, Kondoa, Dodoma, Bismarckburg, Ujiji, Tabora, Burundi, Rwanda na Bukoba
- Kila wilaya iligawanywa katika maeneo madogo ya utawala. Kila moja ya maeneo haya madogo yalitawaliwa na kiongozi aliyejulikana kama Jumbe au Akida au Liwalli.
- Wajumbe wengi au Akida au liwali walikuwa Waarabu au Waswahili wengine kutoka maeneo ya pwani.

Jukumu la Jumbe, Akidas au Liwalli ni pamoja na yafuatayo:

- Kukusanya ushuru;

UTAWALA WA KIKOLONI

- Kuhamasisha wafanyakazi kufanya kazi katika shughuli za kiuchumi za kikoloni;
- Kuhakikisha amani na usalama katika maeneo yao
- Kuandikisha manamba na vibarua
- Kuripoti kwa Mkuu wa Wilaya chochote ambacho kilitishia usalama wa serikali ya kikoloni katika wilaya hiyo

Uchumi wa kikoloni katika utawala wa Ujerumani

Wajerumani wallanzisha sekta zifuatazo za kiuchumi za kikoloni Afrika Mashariki ya Ujerumani.

1. Kilimo

Wajerumani walianzisha mashamba ya kilimo ambayo walizalisha malighafi za kilimo. Mkonge ulikuwa zao muhimu zaidi la biashara katika maeneo ya pwani katika Afrika Mashariki ya Ujerumani katika maeneo kama Morogoro, Bagamoyo, Lindi, Mikindani, Kilosa, Dar es Salaam na Tanga. Mazao mengine muhimu yalikuwa pamba huko Mwanza, Lindi, Ta bora, Morogoro na Rufiji, na kahawa huko Kilimanjaro, Rungwe, Songea, Arusha na Kagera. Mazao mengine ni pamoja na chai huko Arusha, Rungwe na Mufindi

2. Uchimbaji wa madini

Uchimbaji mdogo ulifanywa wakati wa ukoloni. Madini muhimu yalikuwa dhahabu katika sehemu zingine za Kanda ya Ziwa na mica huko Morogoro.

3. Biashara

Wakoloni pia waliwekeza katika biashara. Biashara hii ilihusisha kusafirisha bidhaa za kilimo na

UTAWALA WA KIKOLONI

Wakoloni pia waliwekeza katika biashara. Biashara hii ilihusisha kusafirisha bidhaa za kilimo na madini kwenda ulaya kwa uzalishaji wa viwandani. Ilijumuisha pia kuagiza bidhaa za viwandani, ambazo hazingeweza kuzalishwa katika makoloni kama vile divai, pombe na dawa.

4. Uwindaji

Uwindaji ilikuwa shughuli nyingine muhimu ya uchumi wa kikoloni. Afrika Mashariki ya Ujerumani ilikuwa na wanyamapori matajiri sana katika mbuga za wanyama za leo na mbuga za kitaifa za Ngorongoro, Serengeti, Mikumi na Selous. Wazungu waliwinda wanyama kama tembo kwa meno ya tembo, faru kwa pembe na kobe kwa makombora yao.

5. Usafiri na mawasiliano

Hizi ndizo sekta za uchumi ambazo Wajerumani waliwekeza katika maendeleo ya miundombinu anuwai katika Afrika Mashariki ya Ujerumani. Wajerumani walijenga reli ya kati kutoka Dar es Salaam hadi Kigoma: ambayo baadaye ilipata tawi hadi Mwanza. Reli hii illijengwa kati ya 1905 na 1914.

6. Viwanda vya kikoloni

Wajerumani pia walijenga viwanda vya kusindika pamba na viwanda vya kusindika mkonge ili kupunguza wingi na gharama ya kuzisafirisha kutoka kwa mashamba kwenda pwani kwa usafirishaji kwenda Ulaya.

Huduma za kijamii za wakoloni

Utawala wa kikoloni wa Ujerumani ulianzisha huduma kadhaa za kijamii. Huduma za kijamii

UTAWALA WA KIKOLONI

zilijumuisha yafuatayo:

1. Elimu ya kikoloni

Serikali ya kikoloni ilifungua shule katika Afrika Mashariki ya Ujerumani kwa sababu mbili.

- Kutoa elimu kwa watoto wa Kiafrika ambao wangehudumu kama wafanyakazi wa serikali ya kikoloni
- Kutumia elimu ya kikoloni kueneza itikadi za kikoloni na utamaduni wa Wazungu.

2. Huduma za afya za wakoloni

Serikali ya kikoloni ilianzisha huduma kadhaa za afya katika sehemu zingine za Afrika Mashariki ya Ujerumani. Serikali ya kikoloni ilianzisha huduma za afya kwa sababu tatu.

- Kushughullia mahitaji ya kiafya ya Wazungu.
- Kutibu wafanyakazi wa Kiafrika ambao walifanya kazi katika uwekezaji wa uchumi wa kikoloni.
- Kudhibiti magonjwa ya kuambukiza ambayo pia yanaweza kuua Wazungu.

Vita vya Maji Maji (1905-1907)

Vita hii illitwa Maji Maji kwa sababu ya imani ambayo illingizwa kwa watu na wanajeshi, kwamba risasi za wanajeshi wa Ujerumani zingegeuka maji. Mtu aliyeunda imani hiyo alijulikana kama **Kinjekitile Ngwale**.

UTAWALA WA KIKOLONI

- Ngwale alikuwa mganga wa kienyeji kati ya Matumbi
- Makabila yaliyoshiriki kwenye vita ni pamoja na wamatumbi, wangindo, wayao wabena, walugulu, wambunga, wapogoro, wazaramo, wangoni na wamatengo.
- Vita vilianza mnamo 1905 na kumalizika mnamo 1907.
- Vita vilienea katika maeneo mengi ya Rufiji, Kilosa, Morogoro, Mkoa wa Pwani, Mahenge, Songea na Njombe

Sababu za vita vya maji maji

1. Kazi ya kulazimishwa

Wajerumani waliwalazimisha watu wa Tanganyika kulima pamba na kuwalazimisha kufanya hivyo bila kuwalipa.

2. Kunyanyashwa na kukandamizwa

Ujerumani walitumia adhabu ya viboko. Waliwapiga watu wakati walifanya hata makosa madogo. Viongozi wa mitaa kama vile machifu Jumbes na Akidas pia wanaweza kuadhibiwa hadharani ikiwa hawatatekeleza maagizo ya serikali ya kikoloni.

3. Kulipa kodi kubwa

Wajerumani walilazimisha watu kulipa kodi. Wale ambao walishindwa kulipa kodi walidhalilishwa hadharani, wakakabiliwa na adhabu ya viboko na kupelekwa gerezani.

4. Kupokonywa ardhi

UTAWALA WA KIKOLONI

Maafisa wa kikoloni wa Ujerumani na walowezi walichukua ardhi ya watu kwa nguvu na bila fidia yoyote.

5. Mshahara mdogo

Mshahara uliolipwa kwa wafanyikazi ulikuwa mdogo sana ikilinganishwa na kiwango cha kazi walichofanya. Hii ilikasirisha wafanyikazi wengi.

6. Kudharau utamaduni wa Kiafrika

Wajerumani walidharau utamaduni wa Kiafrika. Walisema ilikuwa ya zamani na ya kinyama. Watu hawakufurahishwa na tabia hii.

7. Vitendo vya kibinadamu vya Wamishonari

Wamishonari wa Kikristo walieneza Ukristo kwa kudharau mila, tamaduni na desturi za Kiafrika. Walidharau dawa za kienyeji na uponyaji na waliwachukulia waganga wa kienyeji kama wachawi. Katika visa vingine, walichoma nyumba zilizotumiwa na waganga wa kienyeji

Sababu za kutofaulu kwa vita vya Maji Maji

- Silaha duni ikilinganishwa na zile zinazotumiwa na majeshi ya kikoloni ya Wajerumani;
- Ukosefu wa umoja kati ya makabila ya Kiafrika, kila kikundi kilipambana kivyake;
- Vizuizi vya lugha kati yao;
- Kulikuwa na vibaraka kati ya Waafrika ambao walitoa siri za kijeshi za Kiafrika kwa majeshi ya kikoloni ya Wajerumani;
- Uchumi dhaifu ambao hauwezi kusaidia Waafrika kupigana kwa muda mrefu

UTAWALA WA KIKOLONI

- Wajerumani mikakati ya kupunguza vurugu ambayo ilihusisha kuchoma nyumba, kuharibu mashamba, kuchoma ghala za chakula na kuua wanawake na watoto.

Athari za vita vya Maji Maji

Matokeo ya vita vya Maji Maji

1. Inaaminika kuwa, takribani watu kati ya 75,000 na 120,000 walipoteza maisha yao.
2. Njaa ilienea maeneo yote yaliyoshiriki katika vita na watu wengi walikufa kwa njaa.
3. Tawala nyingi za jadi zilisambaratika.
4. Wajerumani walijifunza madhara ya ukatili na utawala wa mabavu.
5. Vijana wengi walipoteza maisha hivyo, kupoteza nguvu kazi ya Taifa.
6. Wajemmani walibadili sera na kuruhusu wenyeji kulima mazao ya biashara.

Mwisho wa ukoloni wa wajerumani

- Ukoloni wa ujerumani Afrika mashariki ulikoma baada ya vita vya kwanza vya dunia (1914-1918).
- Ujerumani walipambana vita na makundi ya waingereza

Kulikua na makundi mawili ambayo walikua wakishillikiana kupambana ili kulinda makoloni yao

Kundi la kwanza lilitkua na Uingereza, Ufaransa na Marekani.

Kundi lingine lilitkua na nchi kama Ujerumani, Italia, Australia na Urusi

- Ujerumani ilipoteza makoloni yote ikiwemo Afrika mashariki.

UTAWALA WA KIKOLONI

Ukoloni wa Waingereza

Serikali ya Uingereza ilibadilisha rasmi utawala wa kikoloni wa Wajerumani huko Tanganyika mnamo 1919.

1. Uingereza ilimteua Sir Horace Byatt kama Gavana wa kwanza wa Tanganyika mnamo 1920.
2. Gavana wa pili, Sir Donald Cameron, aliteuliwa mnamo 1925.

Magavana wengine wa Uingereza walikuwa

3. Sir Edward Twining mnamo 1948
4. Sir Richard Turnbull kutoka 1958 hadi 1961.

Turnbull ndiye aliyekabidhi madaraka kwa watu wa Tanganyika tarehe 09 Disemba 1961.

Elimu ya kikoloni ya Uingereza huko Tanganyika

Kama Wajerumani, Waingereza walitoa elimu ya kikoloni kwa Waafrika wachache.

- Baadhi ya watoto walitoka katika familia za machifu na makarani wa ngazi ya chini walipewa kipaumbele.
- Madhehebu ya dini pia yalihusika katika jukumu la kutoa elimu kwa baadhi ya wananchi.
- Shule na vuo vilijengwa na Serikali au Wamisionari katika maeneo yaliyokuwa yanazalisha malighafi.
- Elimu hii ya kikoloni ilikuwa mbadala wa elimu ya jadi iliyokuwa inalolewa kabla ya ukoloni.

UTAWALA WA KIKOLONI

Malengo ya elimu ya kikoloni ya Waingereza

1. Kutoa ujuzi ambao utaongeza tija katika kilimo;
2. Kuandaa watu ambao watafanya kazi katika utumishi wa umma wa kikoloni kama makarani na wengine;
3. Kuandaa watu wachache ambao wangesaidia kuchukua nafasi za kiwango cha chini katika utawala wa kikoloni;
4. Kuingiza utamaduni na maadili ya Ulaya kwa wanafunzi wa Kiafrika;
5. Kuandaa watu ambao wangekuwa waaminifu na watiifu kwa serikali ya kikoloni na utawala wake
6. Kudhoofisha maadili ya kitamaduni, mila na desturi za kiafrika.

Uchumi wa kikoloni chini ya Waingereza

Uchumi wa kikoloni ulihusisha uzalishaji wa mazao ya biashara, ufugaji, madini na uuzaji wa bidhaa za viwandani kutoka nchi za Ulaya tangu miaka ya 1880. Madhumuni makuu ya uchumi wa kikoloni yalikuwa ni

- Upatikanaji wa soko la bidhaa zao kutoka viwanda vya Ulaya,
- Maeneo ya makazi kutokana na ongezeko la watu barani Ulaya
- Kupata maeneo mapya ya uwekezaji
- Uzalishaji usio na garama kubwa.

Njia zilitumika kueneza uchumi wa kikoloni chini ya Mwingereza

Ili kueneza uchumi wa kikoloni chini ya Mwingereza, njia zifuatazo zilitumika:

UTAWALA WA KIKOLONI

- Kuharibu njia za uchumi wa asili, kwa mfano biashara ya kubadilishana bidhaa mionganii mwa jamii za kitanzania
- Walikatazwa kufanya aina yoyote ya kilimo kwa wakulima wadogowadogo.
- Waliua viwanda vya asili kwa kupiga marufuku uzalishaji wa bidhaa kama vile mikuki, sime na majembe.
- Kuanzisha mfumo mpya wa uchumi, kwa mfano kuwa na mashamba makubwa ya mazao

Sekta za uchumi wa kikoloni wa Waingereza

a. Kilimo

Waingereza walikuza uzalishaji wa mazao ya biashara ya kusafirishwa kwenda Ulaya na mataifa yaliyoendelea

b. Viwanda

Waingereza walijenga viwanda vichache kwa ajili ya kuzalisha bidhaa kwa matumizi ya haraka na Wazungu, Wahindi, Waarabu na Waafrika wachache.

C. Uchimbaji

Serikali ya kikoloni illichimba almasi huko Mwadui, dhahabu huko Chunya (uwanja wa dhahabu wa Lupa) na chumvi huko Bagamoyo, katika ya zingine. Kampuni za madini zilimilikiwa na Wazungu.

D. Biashara

UTAWALA WA KIKOLONI

Biahsara pia iliandaliwa kama sehemu ya uchumi wa kikoloni. Biahsara ya kikoloni ilikuwa chini ya udhibiti wa Wahindi na Waarabu. Serikali ya kikoloni iliwaruhusu kushiriki biahsara ya rejareja na jumla.

Njia zinazotumika kuimarisha utawala wa kikoloni wa Waingereza

Wazungu walitumia njia zifuatazo kuimarisha ukoloni:

1. Matumizi ya nguvu za kijeshi

Njia hii ilitumika mara kwa mara kuimarisha ukoloni. Ulikuwa mkakati mzuri katika maeneo ambayo yalikataa kukubali ukoloni, kutia saini mikataba na kuheshimu utawala wa kikoloni.

2. Kutumia watawala wa kiasili

Wazungu walifanya urafiki na watawala wengine wa kiasili na wakawaahidi kwamba watawalinda dhidi ya maadui zao wa eneo hilo.

3. Matumizi ya vitisho

Mawakala wa kikoloni wa Ulaya na maafisa walitishia jamii za wenyeji kutumia vikosi vya kijeshi ambavyo vilizunguka katika vijiji ambavyo kulikuwa na mambo ya kupinga.

4. Matumizi ya elimu ya kikoloni

Wazungu walitumia elimu ya kikoloni kuwafanya Waafrika waaminifu kwa serikali ya kikoloni na kukuza kukubali kwao ukoloni.

UTAWALA WA KIKOLONI

5. Matumizi ya Ukristo

Wazungu, haswa wamishonari wa Kikristo, walitumia mafundisho ya dini ya Kikristo kuingiza adabu kwa Waafrika na vile vile kuheshimu na uaminifu kwa utawala wa kikoloni na taasisi zake.

Jibu maswali yafuatayo:

- a. Eleza muundo wa serikali ya kikoloni ya Uingereza huko Tanganyika.
- b. Sema malengo ya elimu ya kikoloni wakati wa ukoloni wa Briteni.
- C. Taja angalau malighafi muhimu tatu za kilimo zinazozalishwa Tanganyika wakati wa ukoloni.
- d. Sema shughuli kuu za kiuchumi wakati wa ukoloni wa Briteni.
- e. Orodhesha vyombo vyaya kulazimisha viliviyotumika wakati wa ukoloni.

Harakati za ukombozi wa jamii za Watanganyika

Kulikuwa na aina tatu za kupigania uhuru wakati wa ukoloni wa Waingereza

a. Matumizi ya jamii ndogo za ushirika

Jamii za ushirika ziliikuwa mashirika ya wakulima ambayo yalipambana dhidi ya unyonyaji wa kikoloni. Walitumia jamii hizi kudai haki zao na uhuru.

b. Matumizi ya vyama vyaya wafanyakazi

Vyama vyaya wafanyakazi viliundwa na wafanyakazi wa umma ambao walifanya kazi katika serikali

UTAWALA WA KIKOLONI

ya kikoloni. Walianzisha vyama vya wafanyakazi ili kupigania hali nzuri ya kufanya kazi, kuboresha mishahara na kupambana na unyonyaji wa kikoloni, ukandamizaji na ubaguzi kazini.

C. Matumizi ya vyama vya siasa

Baada ya Vita vya dunia vya pili, kulikuwa na shinikizo kubwa kwa Waafrika kumaliza ukoloni na kupata uhuru wa kisiasa, kiuchumi na kijamii. Chama cha Afrika cha Tanganyika (TAA) kilikuwa taasisi inayofanya kazi zaidi ambayo ilitetea kukomeshwa kwa utawala wa kikoloni nchini Tanganyika.

Harakati za uhuru Zanzibar

Harakati za ukombozi wa Zanzibar zilianza katikati ya miaka ya 1950. Kabla ya hapo ilikuwa ni makundi kadhaa yenyeye mrengo wa ubaguzi wa rangi yaliyopigania maslahi yao katika Visiwa vya Zanzibar.

1. Uundaji wa vyama Zanzibar

Vyama vitatu viliundwa Zanzibar.

- Jumuiya ya Kiarabu - Hii iliundwa na Waarabu katika miaka ya 1920 ili kulinda marupurupu ya Kiarabu huko Zanzibar.
- Jumuiya ya Afrika - Hii iliundwa mnamo 1934 huko Zanzibar na Waafrika ambao walikuwa watumwa wa zamani. Walianzisha chama hiki ili kupigania ustawi wa Waafrika.
- Shirazi Association - Hii iliundwa mnamo 1939 na Waafrika asilia ambao walijitaa Shirazi. Walliunda ili waweze kupigania haki zao

UTAWALA WA KIKOLONI

2. Uundaji wa vyama vya siasa Zanzibar

Kuelekea mwanzo wa mapambano ya uhuru Zanzibar, vyama vitatu viliundwa kwa misingi ya rangi au kwa sababu ya mizozo ndani ya vyama vya kisiasa. Vyama vilikuwa:

1. Chama cha Wazalendo cha Zanzibar (ZNP)

Chama hiki kilianzishwa mnamo 1953. Ilitawaliwa na Waarabu. Waarabu walitaka kulinda nguvu zao za kiuchumi, kisiasa na kijamii.

2. Chama cha Afro-Shirazi (ASP)

Chama cha Afrika na Chama cha Shirazi waliungana kuunda Afro-Shirazi Party (ASP) mnamo 1957. ASP ilimchagua Abeid Aman Karume rais wake na Thabit Kombo katibu mkuu wake.

3. Chama cha Wananchi Zanzibar na Pemba (ZPPP)

Uundaji wa chama hiki ulikuwa ni matokeo ya kutokuelewana kati ya uongozi wa ASP na uchaguzi wa 1957. Kufuatia ushindi wa ASP katika uchaguzi wa 1957, ZNP, ikishirikiana na Waingereza, iliwashawishi Shiraz ya ASP kuondoka ASP na kuanzisha chama chao Baadhi yao walikubaliana na kuanzisha chama kipya kinacho julikana kama Zanzibar and Pemba People's Party (ZPPP).

Mapinduzi ya Zanzibar

Mnamo Januari 12, 1964, ASP ilifanikiwa kumpindua Sultan na serikali yake yenyewe makao yake ya Kiarabu.

UTAWALA WA KIKOLONI

- Sheikh Abed Amani Karume aliteuliwa kuwa Rais wa kwanza wa Serikali ya Mapinduzi ya Zanzibar.
- Miezi mitatu baada ya mapinduzi, Tanganyika iliungana na Zanzibar kuunda Jamhuri ya Muungano wa Tanzania. Muungano wa nchi hizo mbili ulianzishwa tarehe 26 Aprili 1964.

Athari za ukoloni

Athari za ukoloni zinaweza kugawanywa katika vikundi vitatu, ambayo ni athari za kiuchumi, kijamii na kisiasa.

1. Athari za kiuchumi

- Wananchi walilazimishwa kulipa kodi
- Kuendeleza uchumi unaotegemea pesa ambao uliuu biashara ya kubadilishana bidhaa
- Kuanzishwa kwa mazao ya biashara kama mkonge, kahawa na chai;
- Utangulizi wa wafanyakazi wahamiaji ambao walikwenda na kufanya kazi katika mashamba na migodi ya wakoloni;
- Ujenzi wa miundo mbinu kama vile reli na barabara za kusafirisha malighafi na watu;
- Kunyang'anywa kwa ardhi yenye rutuba kwa wazawa
- Unyonywaji mkubwa wa rasllimali za Tanganyika kama vile madini na wanyama.
- Ubaguzi katika biashara. Waafrika walizuiliwa kufanya blasnara yoyote.

2. Athari za kijamii

UTAWALA WA KIKOLONI

2. Athari za kijamii

- Kuanzishwa kwa huduma mpya za kijamii kama vile elimu ya kikoloni na huduma za afya za kikoloni;
- Ubaguzi wa rangi. Watu waligawanywa na kutengwa kulingana na rangi
- Kuvunjwa kwa maadili ya kitamaduni na mila kwa sababu ya kuwekwa kwa Ukristo, elimu ya kikoloni na tamaduni zingine za Ulaya.
- Kusambaratika kwa baadhi ya familia, haswa katika familia zilizo na waume ambao walikuwa vibarua
- Lishe kuwa duni na upungufu wa chakula, kwa sababu wakoloni walisisitiza kulima mazao ya biashara kuliko mazao ya chakula.
- Kukua kwa matabaka mióngoni mwa Watanganyika; kwa mfano waliosoma na wasiosoma, wa mjini na wa vijijini
- Kuenea kwa magonjwa mapya kama vile kifua kikuu, magonjwa ya zinaa

Athari za kisiasa

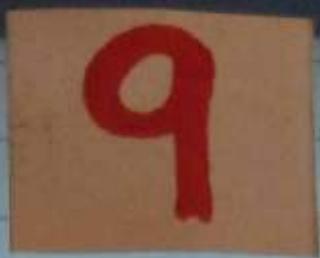
- Kupungua kwa falme na enzi zilizostawi kabla ya ukoloni.
- Watawala wa jadi kama vile machifu walipoteza uhuru wao na wakaanza kutawala kama mawakala wa serikali ya kikoloni;
- Waafrika hawakuruhusiwa kuwa na nyadhifa zajuu za uongozi.
- Wafanyakazi wa serikali ya kikoloni hawakuruhusiwa kujishughulisha na siasa.
- Waafrika hawakuruhusiwa kuwa na nyadhifa zajuu za uongozi.
- Wafanyakazi wa serikali ya kikoloni hawakuruhusiwa kujishughulisha na siasa.

Athari za kisiasa

- Kupungua kwa falme na enzi zilizostawi kabla ya ukoloni.
- Watawala wa jadi kama vile machifu walipoteza uhuru wao na wakaanza kutawala kama mawakala wa serikali ya kikoloni;
- Waafrika hawakuruhusiwa kuwa na nyadhifa zajuu za uongozi.
- Wafanyakazi wa serikali ya kikoloni hawakuruhusiwa kujishughulisha na siasa.
- Waafrika hawakuruhusiwa kuwa na nyadhifa zajuu za uongozi.
- Wafanyakazi wa serikali ya kikoloni hawakuruhusiwa kujishughulisha na siasa.

Jibu maswali yafuatayo:

- a. Taja jamii angalau tano ambazo ziliundwa Tanganyika wakati wa ukoloni wa Briteni.
- b. Je! Lengo la kuunda Tanganyika African National Union lilikuwa nini?
- c. Sema vyama vikuu vya kisiasa vilivyoundwa Zanzibar katika miaka ya 1950.
- d. Zanzibar ilipata uhuru wake katika..
- e. Kwa nini Tanganyika ilianzisha vyama vya wafanyakazi?
- f. Unafikiri ni kwanini Chama cha Afro-Shirazi kilifanya mapinduzi mnamo 1964?
- g. Sema athari za kiuchumi na kijamii za ukoloni.

Subject

MAARIFA YA JAMII

Class

Darasa la Tano

MASHUJAA WA KIAFRIKA BAADA YA UHURU

Maana ya shujaa

Shujaa ni mtu yeyote anayeweza kukabiliana na matatizo ya jamii yake kwa moyo, nia na nguvu thabiti

Shujaa ni mtu anayesifiwa kwa kufanya jambo jasiri sana au kwa kufanikiwa jambo ambalo wengine hawajafanikiwa.

Bara letu la Afrika limewahi kuwa na mashujaa wengi waliopambana na uvamizi mbalimbali wa kiuchumi, kisiasa na kijamii miaka mingi kabla na baada ya ukoloni.

Baadhi ya mashujaa hawa ni pamoja na

- Mwl Julius Kambarage Nyerere and Abeid Amani Karume wa Tanzania,
- Kwame Nkrumah wa Ghana,
- Nelson Mandela wa Afrika kusini,
- Jomo Kenyatta wa Kenya,
- Patrice Lumumba wa Kongo (Kinshasa),
- Samora Machel wa Msumbiji
- Kenneth Kaunda wa Zambia.

Uvamizi mpya katika nchi za Afrika

Baada ya mwaka 1960, nchi nyingi za Afrika ziliikuwa huru

Nchi chache zilipata uhuru kuanzia mwaka 1950. Baadhi ya nchi izo ni

MASHUJAA WA KIAFRICA BAADA YA UHURU

- Libya mwaka 1951.
- Tunisia na Sudan mwaka 1956
- Ghana mwaka 1957.

Nchi zingine zilippata uhuru kuanzia mwaka 1970, mfano nchi zifuatazo

- Msumbiji na Angola mwaka 1975
- Zimbabwe mwaka 1980.

Baadhi ya nchi zingine zilichelewa kupata uhuru

- Namibia mwaka 1990 na
- Afrika kusini ilipata uhuru mwaka 1994.

Baada ya ukolon, nguvu za zamani za kikoloni ziliunda **mfumo mpya wa kuhakikisha kwamba zinaendelea kuinyonya Afrika kijamii, kitamaduni na kiuchumi**. Hii illikuwa aina mpya ya ukoloni baada ya uhuru ambayo ilijulikana kama **ukoloni mamboleo**.

- Nchi zilizoanzisha ukoloni mamboleo ni pamoja na Uingereza, Ujerumani, Ufaransa, Italia, Ureno, Ubelgiji na Marekani.
- Barani Afrika, ukoloni mamboleo ulianza miaka ya 1950 wakati nchi za Kiafrika zilianza kupata uhuru wao.

Njia zinazotumika kuwezesha ukoloni mamboleo barani Afrika

Mamlaka ya zamani ya wakoloni na maa jenti wengine wa ukoloni walitumia njia kuu tatu

MASHUJAA WA KIAFRICA BAADA YA UHURU

kudumisha uwepo wao barani Afrika baada ya uhuru, ambazo ni njia za kisiasa, kiuchumi na kitamaduni.

1. Mbinu za kisiasa

Njia ya kwanza ilikuwa kuingilia kisiasa. Kuanzia miaka ya 1950 nchi za Afrika zilipoanza kupata uhuru, mabeberu hawakufurahishwa na serikali mpya za kizalendo. Mkakati muhimu zaidi wa kisiasa ulikuwa ukiangusha viongozi waliochaguliwa kisheria kwa kuingiza viongozi vibaraka wa mabeberu.

2. Mbinu za kiuchumi

Njia ya pili ilikuwa kuingilia uchumi. Mataifa ya zamani ya kikoloni yalitumia njia zifuatazo za kiuchumi:

a. Msaada wa kiuchumi

Mataifa ya kibepari na taasisi zinatoa msaada wa aina hii kwa mataifa ya Afrika. Mataifa na taasisi kama hizo zinajifanya kuwa zinaunga mkono maendeleo ya kijamii na kiuchumi. Mataifa na taasisi zinazotoa misaada ya kiuchumi huitwa wafadhili. Wakati mwengine hutumia taasisi za kifedha za kimataifa kama vile Benki ya Dunia (WB) na Shirika la Fedha la Kimataifa (IMF) kufadhili miradi na mipango katika nchi za Afrika.

b. Soko huria

Njia hii ikajulikana katika miaka ya 1980. Mataifa ya kibepari na taasisi za kifedha zilishinikiza mataifa ya Kiafrika kufungua masoko yao ya bidhaa na huduma za kigeni. Hii iliruhusu wageni

MASHUJAA WA KIAFRika BAADA YA UHURU

kuchukua rasilimali kutoka nchi za Kiafrika.

C. Biashara ya kimataifa

Mataifa ya kibepari yanakuza biashara na mataifa ya Afrika. Kwa bahati mbaya, biashara hiyo inategemea ukosefu wa usawa na unyonyaji. Waafrika husafirisha malighafi kwa Ulaya na Marekani huwauza kwa bei rahisi.

3. Mbinu za kitamaduni

Njia ya tatu inayotumika kuanzisha ukoloni mamboleo ni uingiliaji wa kitamaduni. Mataifa ya zamani ya kikoloni yamekuwa na jukumu muhimu katika kudhoofisha utamaduni wa Kiafrika na kukuza utamaduni wa Ulaya na Amerika. Hii iliwezeshwa na kuwekwa kwa dini za kigeni, kwa mfano Uislamu na Ukristo, elimu ya wakoloni na lugha za kigeni kama vile Kilangereza, Kireno na Kifaransa kwa Waafrika.

Njia zinazotumiwa na nchi za Kiafrika kupambana na ukoloni mamboleo

- Kuundwa kwa Umoja wa nchi za Afrika
- Uanzishwaji wa ujumuishaji wa kikanda
- Kupunguza utegemezi
- Uanzishwaji wa Benki ya Maendeleo ya Afrika (AfDB)
- Kupitishwa kwa sera za kitaifa na kimataifa ambazo zinakabili ukoloni mamboleo
- Kuimarisha uchumi

Jibu maswali yafuatayo:

MASHUJAA WA KIAFRIKA BAADA YA UHURU

Chagua jibu sahihi na uiandike kwenye mabano yaliyotolewa.

1. Nchi nyingi za Kiafrika zilipata uhuru wao kwa:

- a. Miaka ya 1950
- b. Miaka ya 1970 ()
- c. Miaka ya 1960
- d. Miaka ya 1980

Linganisha vitu vilivyo ndani **Safu wima A** na wale walio ndani **Safu wima B** kwa kuandika barua ya jibu sahihi Katika nafasi iliyotolewa.

Safu wima A	Safu wima B
2. Sierra Leone na Tanganyika zilipata uhuru katika	a. Julius Nyerere, Kwame Nkrumah, Patrice Lumumba na Jomo Kenyatta b. Ukoloni Mamboleo
3. Tanzania ni mfano bora	c. 1964 d. Kupambana na ufisadi na ubadhirifu
4. Wenyeji waliopinga uvamizi wa Afrika	e. Kuongoza vita dhidi ya ukoloni mamboleo f. 1961

Jibu maswali yafuatayo:

- a. Orodhesha sababu tano za kuongezeka kwa ukoloni mamboleo barani Afrika.
- b. Tambua njia tatu ambazo nchi za Kiafrika zinapambana na ukoloni mpya.

MASHUJAA WA KIAFRika BAADA YA UHURU

2. Sierra Leone na Tanganyika ziliipata uhuru katika
3. Tanzania ni mfano bora
4. Wenyeji waliopinga uvamizi wa Afrika

- a. Julius Nyerere, Kwame Nkrumah, Patrice Lumumba na Jomo Kenyatta
- b. Ukoloni Mamboleo
- c. 1964
- d. Kupambana na ujisadi na ubadhirifu
- e. Kuongoza vita dhidi ya ukoloni mamboleo
- f. 1961

Jibu maswali yafuatayo:

- a. Orodhesha sababu tano za kuongezeka kwa ukoloni mamboleo barani Afrika.
- b. Tambua njia tatu ambazo nchi za Kiafrika zinapambana na ukoloni mpya.

Andika **Kweli** kwa taarifa ya kweli na **si kweli** kwenye taarifa ya uwongo.

- c. Mashujaa wa Kiafrika walikuwa au wako tayari kufa kwa ajili ya mataifa yao.
- d. Ukoloni Mamboleo ni aina mpya ya ukoloni.
- e. Soko la miti ni mfumo wa uchumi ambao bei za bidhaa na huduma huamuliwa na serikali.
- f. Wavamizi wanapokuja barani Afrika wanawafundisha Waafrika kuzalisha bidhaa anuwai.
- g. Wakoloni walikuja Afrika kwa madhumuni ya kuendeleza nchi zao.

Ramani ni taswira ya nchi au sehemu ya nchi inayooneshwa kwenye karatasi,

Subject

Class

kipande cha ubao au ardhini kwa vipimo maalumu.

- Ramani zote zimechorwa kwa kutumia kipimo na taarifa zote kwenye ramani hufasiriwa kwa kutumia ufunguo.
- Ramani ni kifaa kizuri hasa kwa wasafiri katika nchi kavu, bahaarini na angani. Wajenzi, walimu, marubani, manahodha, watafiti, watalii, wanajeshi na watu wengine wa kada mbalimbali

Aina za ramani

Kuna aina mbili za ramani

1. Ramani za topografia
2. Ramani za takwimu

Ramani za topografia: Hizi ni ramani ambazo zinaonesha sura ya asili kama bahari, mito, maziwa na milima. Pia huonesha vitu viliviyotengenezwa na binadarnu kama barabara, reli na majengo.

Ramani za takwimu: Hizi ni ramani ambazo zinaonesha idadi ya watu au vitu vinavyopatikana katika eneo fulani. Ramani hizi zinaonyesha habari za takwimu, kwa mfano, mtawanyiko wa makazi ya watu katika nchini, shughuli za kibinadamu, mvua, joto na mgandamizo wa hewa.

Matumizi ya ramani

Kuna matumizi tofauti ya ramani. Baadhi yao yameorodheshwa hapa chini.

RAMANI

1. Ramani hutumiwa kuonyesha eneo la vitu na mahali;
2. Ramani hutumiwa na majeshi kujua eneo la maadui na alama zingine muhimu;
3. Ramani hutumiwa na wasafiri, mabaharia na marubani kuelekeza magari, meli na ndege;
4. Ramani hutumiwa na wapima ardhi na wapangaji wa miji wakati wa kuandaa mipango ya mji;
5. Ramani hutumiwa katika kuelezea hali ya hewa ya maeneo tofauti
6. Wahandisi hutumia ramani wakati wa kujenga barabara, nyumba na reli.

Sifa za ramani

Ramani inapaswa kuwa na vitu vifuatavyo:

1. **Kichwa cha ramani:** Kichwa cha ramani husaidia kuonyesha kile ramani inahu. Kwa mfano, jina la ramani linaweza kuwa "Mikoa ambayo hupanda mazao makubwa ya biashara nchini Tanzania."
2. **Dira;** Hii hutumiwa kuonesha mwelekeo wa mahali kwenye ramani. Kwa kawaida, kila ramani ina kiashiria cha mwelekeo wa Kaskazini.
3. **Fremu:** Hii inaonyesha mpaka wa eneo liliiloonyeshwa kwenye ramani fulani.
4. **Ufunguo:** Hii inaonyesha tafsiri ya alama na ishara tofauti zinazotumika kwenye ramani.
5. **Kipimo:** huonesha uwiano kati ya umbali kwenye ramani na umbali halisi ardhini.

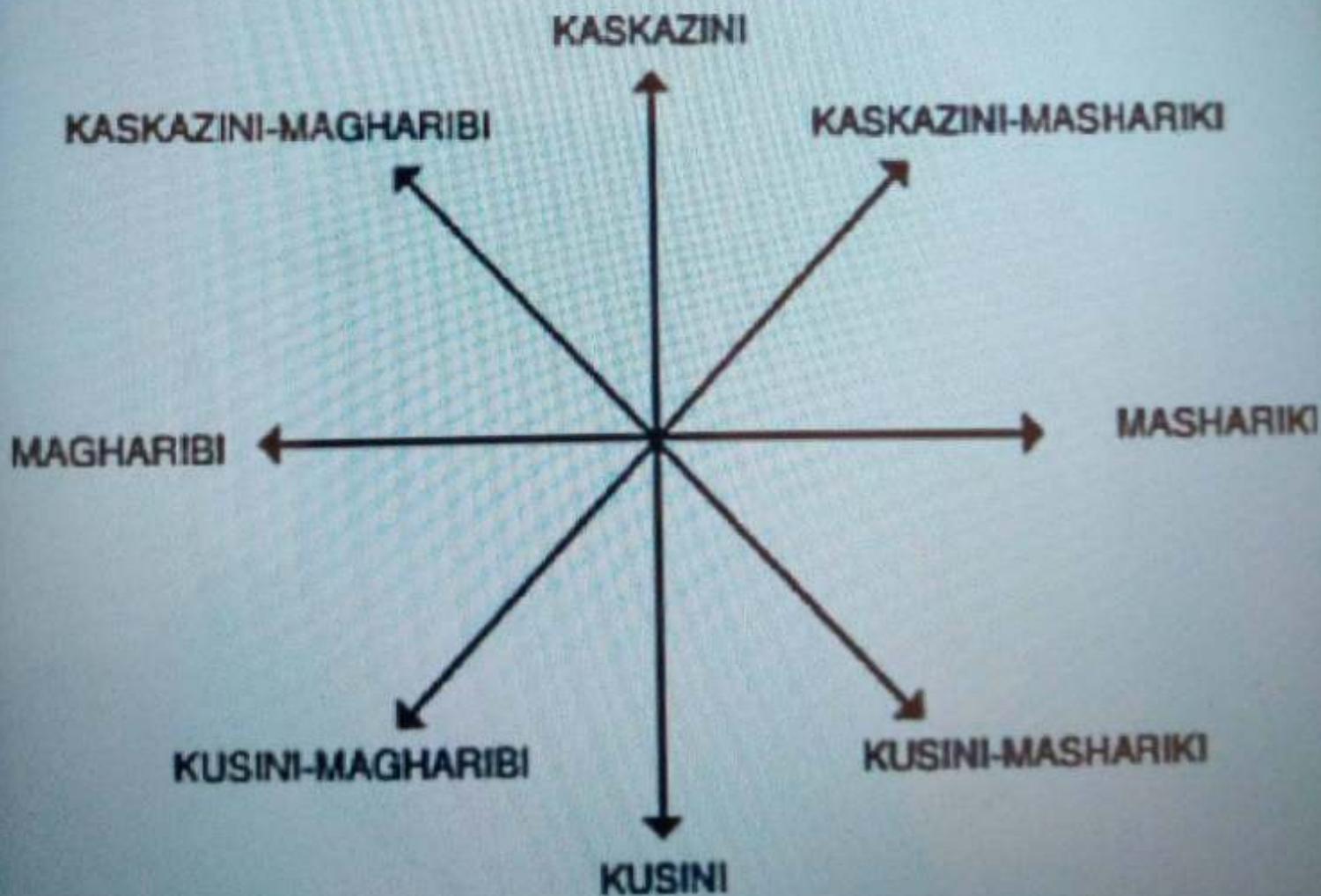
Pande nane za dunia

Pande nane za dunia zinatokana na pande kuu nne za dunia ambazo ni Kaskazini, Mashariki, Kusini na Magharibi. Ukichora mstari

RAMANI

Pande nane za dunia zinatokana na pande kuu nne za dunia ambazo ni Kaskazini, Mashariki, Kusini na Magharibi. Ukichora mstari

- katikati ya Kaskazini na Mashariki tunapata **Kaskazini - Mashariki**,
- katikati ya Kusini na Mashariki tunapata **Kusini – mashariki**
- katikati ya Kusini na Magharibi tunapata **Kusini - Magharibi**.
- Katikati ya Kaskazini na Magharibi tunapata **Kaskazini - Magharibi**

Jibu maswali yafuatayo:

Jibu maswali yafuatayo:

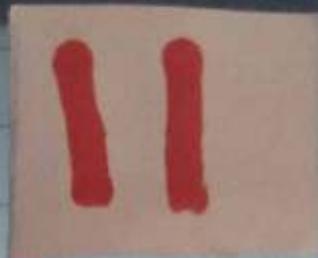
1. Eleza maana ya kipimio cha ramani.
2. Eleza umuhimu wa kichwa cha ramani.

Katika sentensi zifuatazo andika Ndiyo kwa sentensi sahihi na Hapana kwa sentensi zisizo sahihi.

3. Ramani ni uwakilishi wa sehemu ya eneo la uso wa nchi katika karatasi
4. Ramani za topografia huonesha sura ya nchi.
5. Dira ya ramani ni utambulisho wa ramani.
6. Ukichora mstari katikati ya Kaskazini na Mashariki tunapata Kaskazini Magharibi.
7. Ramani hutumiwa na wapimaji ardhi katika kuandaa mipango miji.
8. Kuslrii Magharibi lko katikati ya Kuslni na Mashariki.

Jaza nafasi zilizoachwa wazi.

9. Sura ya nchi huoneshwa katika ramani ya aina ya_.
10. Dira vvakati wote huonesha upande wa_.
11. Ramani hutambulishwa na_.
12. Alama zilizotumika katika ramani hutafsiriwa kwa kutumia_.
13. Ramani za huonesha takwimu, watu, mvua na joto

MFUMO WA JUA

Mfumo wa jua ni mpangilio wa jua, mwezi na sayari ambazo huzunguka jua.

- Jua ni nyota na iko karibu na dunia kuliko nyota zingine.
- Jua liko katikati ya mfumo wa jua na sayari zote huzunguka.
- Katika mfumo wa jua kuna sayari nane:

1. Zebaki,
2. Zuhura,
3. Dunia,
4. Mirihi,
5. Sumbula,
6. Sarateni,
7. Zohari na
8. Kausi.

Kila sayari huzunguka jua katika njia yake maalumu inayoitwa obiti.

Dunia

Dunia ni moja ya sayari ambazo zinaunda mfumo wa jua. Dunia ni ya tatu katika mpangilio wa sayari kutoka jua.

Dunia ina sifa kadhaa.

- Ni sayari pekee ambayo vitu vyote vilivyo hai hupatikana.
- Robo tatu ya dunia inafunikwa na maji.
- Ina oksijeni na kabonidioksaidi ambayo ni muhimu kwa viumbe hai.

MFUMO WA JUA

- Ina oksijeni na kabonidioksaidi ambayo ni muhimu kwa viumbwe hati.
- Dunia hupata mwanga kutoka kwa jua

Mizinguko ya dunia

Dunia ina mizunguko miwili, ambayo ni.

1. Dunia kujizungusha yenye kwenye mhimili wake. Dunia hukamilisha mzunguko mmoja wa kujizungusha yenye kwenye mhimili wake kutoka Magharibi kuelekea Mashariki kwa saa 24 yaani siku moja.
2. Dunia kulizunguka jua. Dunia hulizunguka jua kwa siku 36514 au siku 366 kamili, sawa na mwaka mmoja

Matokeo ya dunia kujizungusha kwenye mhimili wake

Dunia inapojizungusha kwenye mhimili wake

1. Tunapata usiku na mchana,
2. Kupwa na kujaa kwa maji,
3. Mabadiliko ya uelekeo wa upemo
4. Mikondo ya bahari.
5. Tunapata tofauti ya muda kati ya longitudo moja na nyingine.

Dunia hutumia dakika nne kujizungusha kutoka nyuzi moja ya longitudo hadi nyingine, hivyo hutumia dakika 60 ambazo ni sawa na saa moja kujizungusha nyuzi 15 za longitudo. Kwa hiyo tofauti ya muda kati ya kila nyuzi 15 za longitudo ni saa moja.

MFUMO WA JUA

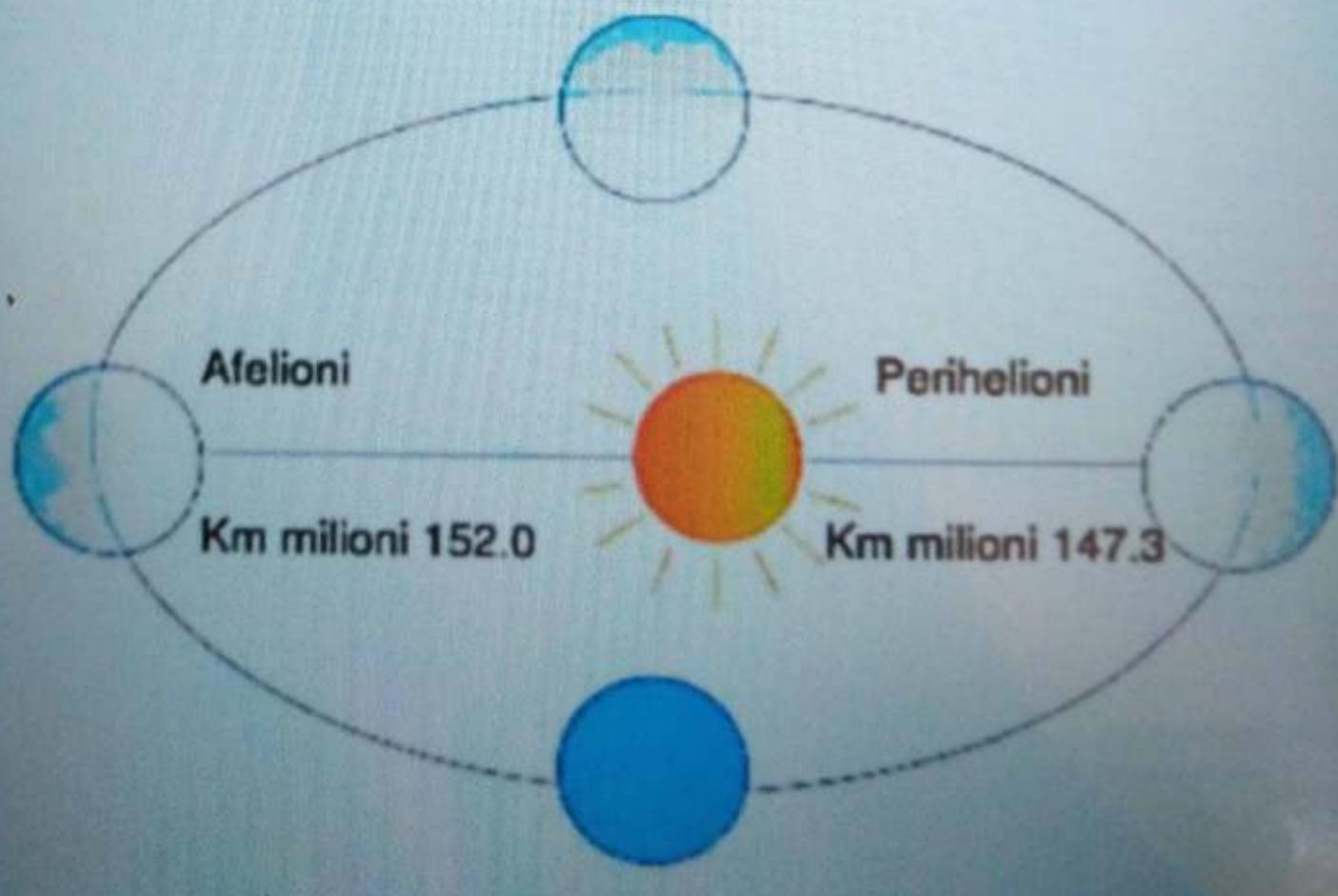
Matokeo ya dunia kulizunguka juu

Matokeo ya mzunguko huu ni

- Tunapata majira ya mwaka ambayo ni kiangazi, masika, kipupwe na vuli.
- Kutokea kupatwa kwa mwezi na juu
- Tunapata tofauti ya urefu wa usiku na mchana katika kipindi fulani cha mwaka.

Dunia huwa karibu zaidi na juu Januari 3 kila mwaka kipindi ambacho hujulikana kama **Perihelioni**.

Julai 6 kila mwaka dunia huwa mbali zaidi na juu na hujulikana kama **Afelioni**

MFUMO WA JUA

Kupwa na kujaa kwa maji

Katika sehemu za pwani kuna wakati maji husogea mbali na kingo za bahari na kuna wakati maji yanarudi mpaka kwenye kingo za bahari.

- Maji yanaposogea mbali na kingo za bahari hali hiyo huitwa kupwa
- Maji yanaporudi mpaka kwenye kingo za bahari huitwa kujaa kwa maji.

Sababu za kujaa na kupwa kwa maji

Hii hutokana na mabadiliko yanayosababishwa na nguvu ya uvutano kali ya dunia na mwezi.

- Sehemu ya dunia inayotazamana na mwezi huathiriwa zaidi na nguvu hizi za uvutano.
- Maji ya bahari huvutwa kuelekea upande mwezi ulipo wakati unapoizunguka dunia kwa muda wa siku moja

Matokeo ya kupwa na kujaa kwa maji

Maji yanapokupwa na kujaa huleta matokeo yafuatayo:

- husababisha mmomonyoko wa ardhi katika fukwe za bahari
- huleta mazao ya wanyama wa baharini kwenye nchi kavu. Mazao hayo ni kama kauri, koa, kombe na simbi

jibu maswali yafuatayo

Weka alama ya vema (✓) mbele ya sentensi sahihi na alama ya kosa (✗) kwa sentensi zisizo sahihi.

MFUMO WA JUA

Maji yanapokupwa na kujaa huleta matokeo yafuatayo:

- husababisha mmomonyoko wa ardhi katika fukwe za bahari
- huleta mazao ya wanyama wa baharini kwenye nchi kavu. Mazao hayo ni kama kauri, koa, kombe na simbi

jibu maswali yafuatayo

Weka alama ya vema (✓) mbele ya sentensi sahihi na alama ya kosa (✗) kwa sentensi zisizo sahihi.

1. Dunia hulizunguka jua.
2. Dunia hujizungusha kwenye mhlimi wake kwa saa 24.
3. Dunia hulizunguka jua kwa siku 365 $\frac{1}{4}$
4. Dunia hulizunguka jua kwa saa 24.
5. Usiku na mchana hutokana na jua kulzunguka dunia.

Jibu maswali yafuatayo kwa kuandika Ndiyo kwa sentensi sahihi au Hapana kwa sentensi zisizo sahihi.

1. Mzunguko wa dunia katika mhimili wake hausababishi usiku na mchana.
2. Baadhi ya mazao yanayopatikana baharini ni kauri, koa, kombe na simbi.
3. Tofauti ya muda katil ya kila nyuzi 15 za longitudo ni saa moja.
4. Kupwa na kujaa kwa maji husababishwa na nguvu ya mvutano kati ya mwezi na jua.
5. Dunia hujizungusha katika mhimili wake kutoka Mashariki kwenda Magharibi

MFUMO WA JUA

Maji yanapokupwa na kujaa huleta matokeo yafuatayo:

- husababisha mmomonyoko wa ardhi katika fukwe za bahari
- huleta mazao ya wanyama wa baharini kwenye nchi kavu. Mazao hayo ni kama kauri, koa, kombe na simbi

jibu maswali yafuatayo

Weka alama ya vema (✓) mbele ya sentensi sahihi na alama ya kosa (✗) kwa sentensi zisizo sahihi.

1. Dunia hulizunguka jua.
2. Dunia hujizungusha kwenye mhimili wake kwa saa 24.
3. Dunia hulizunguka jua kwa siku 365½
4. Dunia hulizunguka jua kwa saa 24.
5. Usiku na mchana hutokana na jua kulzunguka dunia.

Jibu maswali yafuatayo kwa kuandika Ndiyo kwa sentensi sahihi au Hapana kwa sentensi zisizo sahihi.

1. Mzunguko wa dunia katika mhimili wake hausababishi usiku na mchana.
2. Baadhi ya mazao yanayopatikana baharini ni kauri, koa, kombe na simbi.
3. Tofauti ya muda katil ya kila nyuzi 15 za longitudo ni saa moja.
4. Kupwa na kujaa kwa maji husababishwa na nguvu ya mvutano kati ya mwezi na jua.
5. Dunia hujizungusha katika mhimili wake kutoka Mashariki kwenda Magharibi

Maana ya rasilimali

Rasilimali ni kitu chochote ambacho kina thamani.

Rasilimali ambazo zinapatikana katika mkoa wako zinaweza kugawanywa katika makundi mawili, ambazo ni

- a. Rasimali za asili na
- b. Rasilimali zilizotengenezwa na binadamu.

Rasimali za asili: Hizi ni mali asili ambazo mtu, jamii au nchi anayo. Rasilimali hizo hazitengenezwi na mtu. Baadhi ya rasilimali hizo ni ardhi, gesi, maji, madini, uoto wa asili, na mbuga za wanyama.

Rasilimali zilizotengenezwa na binadamu: Hizi ni mali zilizotengenezwa na binadamu ambazo mtu, jamii, mkoa au nchi inamiliki na kutumia. Rasilimali hizi ni pamoja na miundombinu kama barabara, reli, bandari, viwanja vya ndege na majengo.

Ardhi

Ardhi ni sehemu ya dunia ambayo haijafunika na maji na ambayo mimea hukua.

- Ardhi ni rasilimali inayohifadhi rasilimali zingine zote.
- Ni sehemu ambayo shughuli mbalimbali hufanyika kwa ajili ya maendeleo ya mtu binafsi, jamii na nchi kwa ujumla.

RASILIMALI ZETU

Vitendo vinavyochangia kuharibu rasilimali ardhi

Uharibifu wa rasilimali hii, huweza kusababishwa na vitendo mbalimbali Baadhi ya vitendo hivyo ni:

- Kilimo kisichozingatia kanuni na njia bora za kuhifadhi ardhi.
- Kupanda zao la aina moja katika shamba kwa muda mrefu, huchangia kuharibu ardhi.
- Kutumla kem ikali zinazoua wadudu katika kilimo.
- Ufugaji wa mifugo mingi inayozidi uwezo wa malisho
- Ufugaji wa kuhamahama kwa ajili ya kufuata malisho.
- Utupaji wa taka ngumu zisizooza kwa mfano mifuko ya plastiki nayo husababisha uharibifu wa rasilimali ardhi.

Njia za kulinda rasilimali ardhi

Ili kulinda rasilimali ardhi za mkoa hatuna budi kuzingatia njia zifuatazo:

- Kuelimisha jamii juu ya umuhimu wa rasilimali ardhi.
- Kuzingatia kanuni za kilimo bora kwa kupumzisha shamba ili lirudishe rutuba yake ya asili
- Kulima kwa kubadilisha mazao ili ardhi isichoke haraka,
- kutumia mbolea za asili na kulima kwa kukingama mteremko.
- Kupanda miti ili kutunza rutuba na viumbi hai vinavyopatikana katika ardhi.
- Kupunguza idadi ya mifugo ili iendane na uwezo wa malisho.
- Kutotupa taka ovyo hasa zile zisizooza mfano mifuko ya plastiki

RASILIMALI ZETU

Maji kama rasilimali

Maji ni mallasili ambayo hupatikana katika bahari, mito, maziwa na mabwawa, na pia chini ya ardhi.

Umuhimu wa maji

Maji ni muhimu kwa vitu vilivyo hai.

- Maji hutumiwa kutengeneza umeme,
- Maji hutumiwa kama njia ya kusafirisha.
- Katika kilimo, maji hutumiwa kwa umwagiliaji.
- Inatumika kwa shughuli za nyumbani na viwandani.
- Ni makazi ya wanyama waishio majini
- Maji ni chanzo cha chumvi inayotumika majumbani.

Vitendo vinavyochangia kuharibu rasilimali maji

Uharibifu wa rasilimali maji, husababishwa na vitendo vifuatavyo:

1. Shughuli za kilimo katika vyanzo vya maji.
2. Kuchoma moto na ukataji miti na misitu ovyo inayozunguka vyanzo vya maji.
3. Umwagaji taka za kemikali toka viwandani katika mito, maziwa na bahari.
4. Uvuvi haramu kwa kutumia sumu na baruti **kuharibu rasilimali maji**.

Njia za kulinda rasilimali maji

RASILIMALI ZETU

Njia za kulinda rasilimali maji

Ili kulinda rasilimali maji hatuna budi kuzingatia mambo yafuatayo:

1. Kuweka sheria zinazozua shughuli za kilimo katika vyanzo vya maji
2. Kuepuka kukata miti ovyo katika maeneo yanayozunguka vyanzo vya maji.
3. Kuyatibu maji yenyе kemikali kutoka viwandani kabla ya kuyatiririsha kwenye bahari, maziwa au mito.
4. kuzuia vitendo vyote vya uvuvi haramu wa kutumia sumu na baruti, kwani husababisha uchafuzi wa maji.
5. Ili tuwe na maji ya kutosha, uvunaji wa maji ya mvua usisitizwe.

Uoto wa asili

Uoto wa asili ni mimea yote inayoota bila kupandwa katika eneo fulani. Mimea hii ni tofauti na ile inayooteshwa na binadamu. Aina za uoto wa asili zinazopatikana Tanzania ni misitu, mbuga vichaka na nyasi.

Mchango wa uoto wa asili katika maendeleo ya mkoa

1. Uoto wa asili husaidia kutupatia mvua
2. Misitu pia inasaidia kukua kwa viwanda ambavyo hutumia malighafi kutoptana na misitu, mfano mbao
3. Inatusaidia kupata mazao kama asali na dawa za asili.
4. hutupatia nishati ya kuni na mkaa.

Vitendo vinavyochangia uharibifu wa uoto wa asili

RASILIMALI ZETU

Vitendo vinavyochangia uharibifu wa uoto wa asili

Uharibifu wa uoto wa asili husababishwa na

- shughuli za kilimo,
- kukata na kuchoma moto misitu au mbuga
- kilimo cha kuhamahama
- uchomaji wa mkaa,
- husababisha uharibifu wa rasilimali misitu.

Njia za kulinda uoto wa asili

Ili kulinda rasilimali hii, hatuna budi kuzingatia njia zifuatazo:

- Kuelimisha jamii kuhusu umuhimu wa uoto wa asili.
- Kuzuia shughuli za kiuchumi kwa kuweka sheria na kanuni za usimamizi wa misitu.
- Kuhimiza wananchi kupanda miti kabla ya kukata miti.
- kuacha vitendo vya kuchoma moto misitu na mbuga.

Mbuga za wanyama

Eneo linalolindwa na wanyamapori ni eneo liliotengwa mahsus i kwa ajili ya ulinzi na uhifadhi wa wanyama pori.

- Katika Tanzania, kuna maeneo mbalimbali ya hifadhi ya wanyamapori.
- Hifadhi hizo ni pamoja na Serengeti, Katavi, Manyara, Mikumi, Ruaha na Tarangire.

RASILIMALI ZETU

Shughuli zinazochangia uharibifu wa maeneo ya wanyamaporı

Uharibifu wa maeneo ya wanyamaporı unaweza kusababishwa na shughuli anuwai kama vile

- Kuwasha moto karibu au ndani ya maeneo ya wanyamaporı huharibu makazi ya wanyamaporı.
- Ujangili, ambayo ni mauaji haramu ya wanyama pori kama tembo na faru huharibu mazingira ya wanyama pori.

Kulinda maeneo ya wanyamaporı

Ili tuweze kulinda maeneo ya wanyamaporı, tunahitaji:

1. Tekeleza sheria ambazo zinakataza shughuli za kibinadamu kama vile kilimo cha mazao na ufugaji katika maeneo ya wanyamaporı;
2. Kuwaelimisha watu wetu juu ya umuhimu wa maeneo ya wanyamaporı na jinsi ya kuyalinda;
3. Kufanya doria za kila siku katika maeneo ya wanyamaporı ili kuzuia ujangili; na
4. Kuimarisha mipaka ya maeneo ya wanyamaporı.

Madini

Mifano ya madini yanayopatikana nchini Tanzania ni: almasi, chuma, gesi, shaba, dhahabu, Tanzanite, bicarbonate ya soda, mica na makaa ya mawe.

Ulinzi wa rasilimali za madini

RASILIMALI ZETU

Ulinzi wa rasilimali za madini

Ili tuweze kulinda rasilimali zetu, lazima:

- Kutunga sheria zinazodhibiti uchimbaji, uuzaji, ununuzi na usafirishaji wa madini na sheria za uhifadhi wa mazingira
- Kutoa elimu kwa watu juu ya njia sahihi za uchimbaji wa madini
- kushughulikia vizuri kemikali zinazotumiwa katika shughuli za madini.
- Tumia teknolojia sahihi katika uchimbaji wa madini

Jibu maswali yafuatayo:

Andika **Kweli** kwa taarifa ya kweli na **si kweli** kwa taarifa ya uwongo.

1. Madini, milima, maji na ardhi ni mifano ya maliasili.
2. Simba, tembo, nyati, nyoka, mbuzi na ng'ombe ni wanyama wengine ambao wanaishi katika maeneo ya wanyamapori.
3. Bila vyanzo vya maji, haiwezekani kupata maji salama na safi.
4. Ni serikali tu inayohusika na kulinda rasilimali zetu.
5. Mmomonyoko wa mchanga ni matokeo ya matumizi yasiyofaa ya rasilimali za ardhi.

Jibu maswali yafuatayo:

6. Taja rasilimali zinazopatikana katika mkoa wako.
7. Eleza juhudhi ambazo zinafanywa na serikali ya mkoa kuhakikisha kuwa maji hayachafuliwi.
8. Taja alia za mimea asili ambayo hupatikana katika wilaya yako.

UJASILIAMALI

Fursa za biashara kwenye maeneo yeny wafugajl ni kama vile:

- Uuzaji wa nyama na maziwa,
- utengenezaji mapambo kwa kutumia ngozi
- silaha kama mishale, sime na mikuki hutengenezwa katika maeneo ya wafugaji.
- kutengeneza mazao yanayotokana na maziwa, mfano şamil na jibini.
- kuuza dawa za kutibu mifugo na kutengeneza vyakula vya mifugo kama kuku.

Fursa za kibiashara katika sehemu zeny viwanda

Katika viwanda kuna mkusanyiko wa watu wengi ambao ni wafanyakazi katika viwanda hivyo, huhitaji huduma mbalimbali. Huduma ambazo hutolewa na wajasiriamali ni kama

- maduka yanayouza bidhaa mbalimbali,
- migahawa,
- mama na baba lishe na huduma za kifedha.
- Huduma za kifedha ni kama vile: M-pesa, Tigo pesa, Airtel money, Halopesa, T-Pesa na mawakala wa benki mfano Fahari huduma (CRDB) na NMB wakala.
- huduma za usafirishajl kama vile, huduma za usafiri kwa piikipiki na magari madogo na makubwa yanayobeba bidhaa kutoka viwandani

Jibu maswali yafuatayo:

1. taja mambo mawili au tabla ambazo mjasiriamali lazima aepuke.
2. Orodhesha fursa za biashara zinazopatikana katika eneo lako.
3. Orodhesha vitu vya mapambo kawaida vinavyotengenezwa na wafugajl.

UJASILIAMALI

Andika **Kweli** kwa taarifa ya kweli na **si kweli** kwa taarifa ya uwongo.

- a. Mtu yejote anayefanya biashara ndogo ndogo ni mjasiriamali.
- b. Bila wanunuzi wa bidhaa wenyewe uwezo, hakuna fursa ya biashara.
- c. Eneo lenye viwanda vyatengenezaji huvutia wajasiriamali.
- d. Ili kufanikiwa, mtu lazima atategemea mpango wa kibinafsi, na sio kwa mipango ya serikali au watu wengine.
- e. Mjasiriamali anaweza kutoa ajira kwa watu wengine.
- f. Kuna wafugaji wa mifugo, wakulima, wavuvi na wafanyabiashara ambao hawaingili.
- g. Kujajiri ni moja wapo ya mambo ambayo huongeza mapato ya kitaifa.

Chagua barua ya jibu sahihi:

4. Mtu huanza shamba la kuku kupata

- a. Manyoya
- b. Mafuta
- c. Mapato
- d. Ngozi

5. Ili uweze kuongeza mapato yako na kufurahiya faida za biashara yako, lazima

- a. Fanya kazi kwa bidii
- b. Pumzika na subiri mapato
- c. Ombo msaada wa Mungu

Maana ya ujasiriamali

Ujasiriamali ni dhana pana yenyε maana tofautitofauti. Baadhi ya maana hizo ni

- Uwekezaji wa mtaji katika biashara kwa lengo la kujajiri na kujipatia kipato.
- Ujuzi na maarifa ya mtu katika kutumia fursa zilizopo.
- Uwezo binafsi wa mtu wa kubadill mawazo na kuyaweka katika vitendo.

Mara nyingi neno ujasiriamali linahusishwa na kuanzisha na kuendesha mradi wa kibashara.

Lakini siyo wafanyabiashara wote ni wajasiriamali.

Tabia za kijasiriamali

- Kujiwekea malengo makubwa
- Uthubutu
- Ubunifu wa kutumia mawazo na mbinu tofauti zilizopo
- Bidii na kutokaza tamaa
- Kujilegemea na kujituma
- Uaminifu na uadilifu

Aina za wajasiriamali

Neno ujasiriamali linatumika sana kwenye biashara. Hivyo, kuna aina tatu za wajasiriamali:

- 1. Wajasiriamali wafanyabiashara:** Wanaonesha tabia za kijasiriamali katika kuanzisha na kuendesha biashara.
- 2. Wajasiriamali watumishi:** Wanaonesha tabia za kijasiriamali katika kazi walizoajiriwa.

UJASILIAMALI

- 3. Wajasiriamali jamii:** Wanaonesha tabia za kijasiriamali katika kujenga uwezo wa jamii kutatua matatizo yake.

Jinsi ya kujijengea tabia za kijasiriamali

Unaweza kujijengea tabia za kijasiriamali kwa kujitahidi kila wakati kufanya yafuatayo:

1. Fanya kile kilicho ndani ya uwezo wako kuijendeze na tafuta msaada pale uwezo wako unapoishia.
2. Tumia fursa zilizoko karibu nawe hata kama ni kidogo kuanza safari ya kijasiriamali.
3. Jiweke karibu na watu wenye mtazamo chanya, malengo na bidil.
4. Jenga uaminifu kwa kutimiza ahadi na ukikopa lipa kwa wakati.
5. Jiwekee malengo makubwa lakini unayoweza kuyafikla. Yaandi ke, yatekeleze na kuyafutilia.
6. Jenga mtazamo chanya na jifunze kuona mazuri kwenye kila hali.
7. Weka kumbukumbu za mapato na matumizi yako.

Tabia za kukwepa ili kuwa mjasiriamali mahiri:

1. Usiendekeze uvivu, uchukie kama ukoma.
2. Usipoteze muda, kwani kila dakika inayopotea ni mali Inapotea.
3. Acha visingizio. Mafanikio yako yanakutegemea wewe kwa asilimia zaidi ya 90.
4. Usiwe tegemezi wa mawazo wala rasili mali.
5. Usikate tamaa, mpaka upate unachokitafuta.
6. Uwe mbunifu III kuboresha shughuli zako za ujasiriamali

UJASILIAMALI

Ubunifu na uvumbuzi

Ubunifu ni uwezo wa kufikiria na kutoa maoni mapya,

Uvumbuzi ni matumizi ya mawazo yaliyopo kukuza vitu vipyta au njia mpya za kufanya mambo.

Faida za ubunifu na uvumbuzi

Ubunifu na uvumbuzi una faida kadhaa, pamoja na

1. Uboreshaji wa ubora wa bidhaa na huduma za sasa
2. Wanaongeza faida na kukabiliana na ushindani
3. Kuboresha uwezo wa mtu kudhibiti mianya ya wizi.

Fursa za biashara

Fursa ya biashara ni uwezekano wa kufanya biashara kwa faida lkiwa wateja wanahitaji bidhaa fulapi, tumia rasilimali zilizopo kukidhi mahitaji hayo.

Maeneo ambayo unaweza kupata fursa za biashara

Kuna fursa za biashara katika maeneo mengi, kwa mfano

- Fukwe za bahari,
- Mito, maziwa na mabwawa,
- Katika maeneo yenye wafugaji,
- Katika milji na vijiji.

UJASILIAMALI

Ni juu ya mjasiriamali kutafuta fursa zilizopo na kuzitumia kwa tija.

Fursa za biashara katika maeneo ambayo kuna mito, mabwawa, maziwa na bahari

Fursa ni pamoja na

- Umwagiliaji,
- Uvuvu,
- Kilimo cha mwani
- Kutengeneza chumvi.
- Usafilishaji,
- Utalii,
- Kuogerea na kuzamia.

Fursa za biashara zilizoko mijini

Fursa za kibashara zilizoko mijini ni pamoja na

- udobi ambao ni kufua na kunyoosha nguo za watu
- kung'arisha viatu,
- huduma za chakula zinazofanywa na mama na baba lishe,
- kushona nguo,
- usafirishajl kwa kutumla pikipiki (boda boda) na mikokoteni.

Fursa za kibashara sehemu zenye wafugaji

Fursa za biashara kwenye maeneo yenye wafugajl ni kama vile: